

J
E Z I K
in
lovstvo

VSEBINA

- Razprave in članki**
- 67** Metka Kordigel
Pouk literarne teorije malo drugače ali Zakaj pravljica v učni načrt za drugo triletno
- 79** Pavao Tekavčić
Slovenija v enem od najlepših del sodobne hrvaške nendarativne književnosti
- 85** Alenka Kepic Mohar
Trije Kafkovski romaneskni svetovi
- Jubileji**
- 97** Gregor Kocijan
Sedemdeset let bibliografa Jožeta Munde
- Ocene in poročila**
- 99** Franciszek Ślawski, Wiktor Jarosław Darasz
Dve oceni Slovensko-poljskega slovarja
- Obvestila SDS**
- 106** Zoltan Jan
Zbiranje predlogov za podelitev nagrad Slavističnega društva Slovenije in razglasitev častnih članov
- 107** Zoltan Jan
Vabilo k sodelovanju na slovenskem slavističnem kongresu
- 109** Zoltan Jan
Vabilo na občni zbor Slavističnega društva Slovenije
- 110** Zoltan Jan
Razpis pomoči za objavo znanstvene monografske publikacije

Jezik in slovstvo

Letnik XLV, številka 3
Ljubljana, januar 1999/2000

ISSN 0021-6933

<http://www.ff.uni-lj.si/jis>

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 številke)

Izdaja: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije

Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovsstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertonec

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32-34, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naročila sprejema uredništvo JIS. Letna naročnina je 5000 SIT, cena posamezne številke 650 SIT, cena dvojne številke 1200 SIT. Za člane Zveze slavističnih društev Slovenije je letna naročnina 3500 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 1800 SIT. Letna naročnina za evropske države je 60 DEM, za neevropske države pa 70 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Revija je uvrščena med izdelke, od katerih se plačuje 8-odstotni davek na dodano vrednost.

Metka Kordigel

Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 372.882:82.08-34

Pouk literarne teorije malo drugače ali Zakaj pravljica v učni načrt za drugo triletje

V pričujočem sestavku bomo skušali pokazati, kako dosežemo s komunikacijskim modelom književne vzgoje, ki ga postopoma uvajamo v vse stopnje osnovne šole in v večino oblik srednješolskega izobraževanja, literarnovedne cilje enako uspešno kot klasični pouk književnosti, le da realiziramo z organizacijo pouka, osredinjeno na učenca, tudi njene funkcionalne in vzgojne cilje. To pa pomeni, da nam daje komunikacijski model književne vzgoje možnost sistematičnega razvijanja recepcijske sposobnosti (= sposobnosti literarnega branja), možnost ohranjanja in razvijanja naklonjenosti do branja leposlovja, ob tem pa ne zanemarja ali celo (kot je slišati) ukinja usvajanja literarnega znanja.

Ali je to mogoče? In če je, kako?

Najprej je seveda treba omeniti dejstvo, da temelji komunikacijski model literarne vzgoje (poleg estetike recepcije, iz katere črpa znanje o tem, kaj se dogaja, kadar se prekrijeta bralčev horizont pričakovanja in pomensko polje besedila, in vede o mladem bralcu, iz katere črpa znanje, kakšen je horizont pričakovanja mladega bralca) na literarni teoriji in literarni zgodovini, saj ne brez prve in ne brez druge ni mogoče doseči stopnje literarne recepcije oz. stopnje refleksivne recepcije, za katero je značilno distancirano razmišljanje, zaznavanje čudovitega, odkrivanje pripovednega postopka ter (poleg drugega) še usvajanje oziroma zavračanje tradicije (Jauss, 1978).

V tem kontekstu je treba omeniti, da komunikacijski model književne vzgoje recepcijske sposobnosti in njene najvišje stopnje, sposobnosti literarnega branja, ne pojmuje monolitno, ampak jo vidi kot strukturirano sposobnost, katere posamezne strukturne elemente je mogoče (in treba) razvijati vsakega posebej v okviru zakonitosti, ki zanj veljajo, in v okviru dinamike, ki jo omogoča otrokov/bralčev osebnostni razvoj.

Poleg vrste drugih strukturnih elementov recepcijske sposobnosti, ugotavlja komunikacijski model književne vzgoje, potrebuje bralec za refleksivno recepcijo (da bi dosegel stopnjo literarnega branja) dovolj obsežno količino *literarnega znanja*: najprej seveda literarnozgodovinskega, kamor prištevamo poznavanje kanona in nacionalnega kanona ter poznavanje (literarno/kulturno) zgodovinskih okoliščin, v katerih sta nastajala, in literarnoteoretičnega, kamor prišteva poznavanje zakonitosti, po katerih so napisana literarna besedila, poznavanje/prepoznavanje literarnih zvrsti in vrst ter v tem kontekstu (pre)poznavanje njihove strukture.

Pri tem je treba omeniti, da komunikacijski model književne vzgoje literarnega znanja ne kopiči zato, da bi bilo to znanje samo sebi namen, ampak ga vidi izključno v funkciji, kar pomeni, da odbira in odreja količino literarnega znanja glede na to, ali in v koliki meri prepoznavanje literarnovrstne pripadnosti besedila omogoča bralcu, da pripravi za recepcijo ustrezen horizont

pričakovanja (in v tem kontekstu ustrezno literarnovrstno miselno shemo ter ustrezne medbesedilne izkušnje z drugimi *tovrstnimi* literarnimi besedili), in v koliki meri omogoča prepoznavanje literarnovrstne pripadnosti besedila in poznavanje njenih strukturnih značilnosti, da bralec (na stopnji spontanega branja) črpa literarnoestetsko doživetje iz »užitka zaradi izpolnjenih pričakovanj« in (na stopnji refleksivnega branja) z »odkrivanjem pripovednega postopka« in »usvajanjem oz. zavračanjem tradicije« (Jauss, 1978).

Glede na nesporno vlogo literarnega znanja pri bralčevi ustvarjalni komunikaciji z literarnim besedilom se zdi neogibno preveriti, ali z »na učenca osredinjenim komunikacijskim modelom literarne vzgoje« ne dosegamo manjšega literarnoteoretičnega znanja kot s klasičnim poukom literature.

V ta (in še v kakšen) namen bomo osvetlili oba modela — in sicer na primeru spoznavanja (klasične ljudske) pravljice in sodobne (fantastične) pravljice. Obe, tako (klasična ljudska) **pravljica** kot **sodobna** (fantazijska) **pravljica** nista izbrani naključno, saj gre za literarni vrsti, posebno zanimivi v času medijske civilizacije, ko z odraščanjem za posameznika ne izgubljata svoje aktualnosti (kot se je to dogajalo nekoč).

Kako je torej s pravljico, s spoznavanjem njenih formalnih značilnosti, s spoznavanjem pravljичne strukture in njenega ontološkega reda pri klasičnem pouku literature?

Večina otrok se srečuje s pravljicami veliko prej kot s šolo in učitelji — praviloma v recepcijski vlogi poslušalca, ko jim pravljice pripovedujejo/berejo odrasli. Ko se v odnos otrok in pravljica vmeša šola, se za večino otrok zadeva zakomplicira, saj začnejo odrasli (starši in učitelji) gledati na poslušanje pravljic kot na nekakšno igracikanje (ki ga je šolar že skorajda prerasel) in ki ga je mogoče upravičiti le, če otrok ob tem počne kaj koristnega, zato zahtevajo, naj otrok pravljice bere sam, saj se bo na ta način »mimogrede naučil brati«. Nekateri otroci se na tej točki za zmeraj odvrnejo od literature, saj traja pri njih usvajanje tehnike branja predolgo in terja preveč naporov, da bi lahko ob pravljici (še) uživali, drugi otroci pa nekako premagajo nevednosti, ki izvirajo iz samostojnega branja, in postanejo navdušeni bralci — sprva pravljic in nato druge fantastične literature, ki otroke praviloma privlači na prehodu iz predoperativne v operativno fazo njihovega osebnoznega razvoja. Učitelji spremljajo ta razvoj sicer z odobravanjem, vendar se pri vsej stvari ne zanimajo za kakovost literarnoestetskega branja, torej za to, **kako** so otroci doživeli pravljice, kaj so opazili in kaj spregledali, ali in kako usvajajo pravljичno strukturo. Učitelji se v tem obdobju zanimajo le za to, **koliko** pravljic so otroci prebrali. Napredek vidijo le v dejstvu, da otroci berejo vse daljše pravljice, da napredujejo od pravljice — slikanice k pravljicam brez ilustracij in da napredujejo od pravljic k »daljši« literaturi, ki od otroka zahteva, da po branju konzervira eidetske predstave literarnih oseb, literarnega prostora in literarnega dogajanja ter da si jih naslednjič, ko branje nadaljuje, ponovno priklіche v spomin.

Za pravljico samo se začne klasični pouk zanimati šele relativno pozno. Praviloma takrat, ko otroci (večinoma) pravljic ne berejo več, takrat, ko je spontani interes zanje že zamenjal interes za z dogajanjem nabitto realistično prozo.

Po enajstem, dvanajstem letu začnejo otroci v šoli brati tudi odraslo literaturo. V tem kontekstu začnejo spoznavati literarno zgodovino in po kronološki nujnosti ljudsko slovstvo — v okviru tega pa seveda pravljico.

In kaj izvedo na tem mestu o pravljici?

Da je pravljica obsežna izmišljena zgodba, da jih poznamo več vrst in da jih delimo v čudežne in realistične, da pri čudežnih poganjajo dejanje čudežni pripomočki, pri realističnih pa junakova iznajdljivost (Kocijan, Šimenc, 1994: 134).

Ali: da je pravljica krajša prozna pripoved o čudežnih/fantastičnih dogodkih, predmetih in zmožnostih, brez časovne/krajevne opredelitve (»nekoč v deveti deželi«), zoper izkustveno pamet in znanje o naravnih zakonitostih; vendar v lastnem pravljičkem svetu ... logična, koherentna. —

Da je etična osnova pravljice kar se da enostavno nasprotje med dobrim in zlim, pri čemer je za konec dobro nagrajeno in zlo kaznovano (Kmecl, 1976: 185).

Ali: da je pravljica kratka zgodba, sestavljena v verzih ali prozi. Da je njena posebnost v primerjavi s pripovedko neverjetnost, čudežnost, nestvarnost likov in dogodkov, vendar pomešanih in stvarnostjo, ki je verjetna, to pa tako, da oboje ni lokalizirano v konkretnem zgodovinski čas in prostor. Da je to dvojje v pravljici splošno in abstraktno kot poseben svet poleg zgodovinsko stvarnega. In da so junaki pravljic splošni, ne pa individualno določeni kot v pripovedkah ali tudi bajkah (Kos, 1983: 180).

Na tem mestu bomo zanemarili dejstvo, da so vse našete definicije pravljice zapisane v jeziku, ki je otrokom, starim dvanajst let, nedostopen, ne glede na to, da je mogoče upravičeno sumiti, da se na podoben način izražajo o literaturi tudi učitelji in da se (za preverjanje znanja) učijo na tak način — v sebi nerazumljivem jeziku — govoriti tudi otroci. Na tem mestu nas namreč zanima nekaj povsem drugega, na prvi pogled dialmetralno nasprotnega: ali je to, kar otroci izvedo o strukturi pravljice, dovolj? Ali to zadostuje za branje, razumevanje in vrednotenje pravljicnih besedil na ravni refleksivne recepcije, katere predpogoj je poznavanje literarnovrstne strukture, zato da bo lahko bralec črpal literarnoestetski užitek iz *prepoznavanja pripovednega postopka v procesu usvajanja ali zavračanja literarnoteoretične norme (tradicije)*? Ali je to, česar se otrok uči o **pravljici**, bistveno za razumevanje pravljice? In: ali je to res vse, kar ve o pravljici odrasel človek?

Rekli bi, da ne!

In potem je tu še eno vprašanje: kaj je z vsem tistim znanjem o pravljici, ki si ga je otrok vendarle moral spontano pridobiti v literarni izkušnji ob recepciji desetih in stotin pravljic, ki so mu jih prebrali/ki jih je prebral, preden se je srečal s tozadevnim šolskim literarnoteoretičnim znanjem?

Priznati moramo, da o tem ne vemo veliko, a da je gotovo vsaj to, da začenja šolska literarna teorija o pravljici popolnoma od začetka. Obnaša se, kot da se otroci s pravljico srečujejo prvič in kot da o njej še ničesar ne vedo. Vzrok za tako ravnanje je verjetno v dejstvu, da otroci svojega znanja o pravljici kot literarni vrsti preprosto ne znajo upovediti, tudi če jih po njem eksplicitno vprašamo, kar pa seveda ne pomeni, da ob recepciji pravljic niso prišli do nikakršnih spoznanj.

Kaj torej otroci že vedo o pravljici?

Otrok se sicer srečuje s pravljico takoj, ko izpolni osnovne pogoje za razumevanje in doživljanje pravljice, potem ko obvlada jezik od take mere, da ve, kako besede niso le lastna imena (njegovih) oseb in stvari, potem ko je njegov egocentričen presežen vsaj od take mere, da se lahko zanima še za koga/kaj drugega kot zase. Toda recepcija pravljice v pravem pomenu besede je polna šele takrat, ko recipient bolj ali manj obvlada vsaj osnovne zakonitosti pravljice, njene formalne značilnosti in zakonitosti njenega ontološkega reda. Na podlagi tega dvojega si otrok ob svojih srečanjih s pravljico ustvarja miselno shemo za recepcijo pravljice, ki jo aktualizira v horizont pričakovanja potem, ko ugotovi, da bo govorna (bralna) situacija recepcijska (in ne pragmatična), in potem, ko po postopku ontološke klasifikacije ugotovi, da bo tokratna recepcijska situacija minila v znamenju poslušanja pravljice.

Miselna shema za recepcijo pravljice se vsaj v začetku močno razlikuje od tiste, ki jo za opis pravljice najdemo v literarni teoriji, zelo mogoče je celo, da je v zgodnjih shemah tudi kaj napak, saj ni mogoče sklepati, da bo otrok na podlagi generalizacije podatkov, ki jih je zbral ob poslušanju npr. treh ali štirih pravljic, prišel do čisto pravilnih rezultatov. To lahko tudi ponazorimo. Vzemimo, da bo v prvih treh pravljicah, ki jih bo otrok slišal, nastopal *kralj*. Po postopku elementarne generalizacije bo seveda otrok uvrstil v svojo miselno shemo za recepcijo pravljice, da je literarna oseba *kralj* eden izmed konstitutivnih elementov pravljice. Ob novih in novih srečevanjih s pravljicami pa bo otrok shemo zmeraj znova testiral. Vanjo bo vnašal podatke iz naslednjih pravljic in ugotavljal, da so nekateri elementi njegove sheme pravilni, medtem ko nekateri drugi ne bodo prestali testa ob soočenju z novo pravljico, zato bo otrok s procesom akomodacije te elemente miselne sheme (na primer *kralja*) zavrzel in jih nadomestil z novimi (npr.

osebe iz ekstremnih socialnih slojev). In ker so srečanja s pravljicami v predoperativni dobi otrokovega razvoja zelo pogosta, je veliko možnosti, da bo otrok ob vstopu v šolo že razpolagal s kar točno shemo formalnih in ontoloških značilnosti pravljice.

Toda katere so tiste formalne značilnosti, ki jih otroci zaznavajo kot relevantne za pravljico? In kdaj, v katerem obdobju jih zaznajo?

Miselne strukture ni mogoče meriti in ne tehtati, zato so strokovnjaki potrebovali dolgo časa, da so odkrili primerne raziskovalne metode. Eno prvih tozadevnih metod je odkrila Charlotte Bühler že leta 1918,¹ vendar ta ni raziskovala razvitosti miselne strukture za recepcijo pravljice, ampak je opisovala tiste pravljичne značilnosti, za katere se je zdela, da otroke pri pravljicah najbolj privlačijo.

V sedemdesetih letih lahko nato v Ameriki zasledimo prvi zasak k raziskovanju same recepcijske sposobnosti. Tod Willy (1975),² Courtney Cazden (1972),³ Harvey Sacks (1972)⁴ in Bruno Bettelheim (1976)⁵ so proučevali stopnjo obvladovanja recepcijske sposobnosti za branje/poslušanje pravljic tako, da so skušali opisati sestavo same miselne sheme, ki jo otrok pripravi v horizont pričakovanja, potem ko literarnoestetski dražljaj prepozna kot »pravljico«. Odločilni metodološki zasak pri raziskovanju recepcijske sposobnosti je pomenila sprememba zornega kota. Če ni mogoče opazovati in opisovati miselne sheme takrat, kadar jo otrok aktivira v funkciji recepcije, postane lepo vidna, kadar jo otrok uporablja v procesu produkcije »literarnega« besedila — torej pravljice.

Willy, Cazden, Sacks in Bettelheim so torej opazovali otrokovo recepcijsko sposobnosti na besedilih, ki so jih otroci oblikovali pod nalepko »pravljica«, in dokazali prisotnost naslednjih formalnih značilnosti:

- naslov in/ali uvodna fraza (nekoč je živel(a) ...),
- zaključna fraza (in tako sta (so) živela/živeli ...),
- konstantna raba preteklika,
- izbor posebne (za pripovedovanje pravljic primerne) intonacije in barve glasu,
- jasno izraženo prizadevanje, da bi bile osebe in dogajanje pravljice kar se da »verjetni«,
- za pravljico tipične literarne osebe,
- za pravljico tipičen način zapletanja in razpletanja zgodbe.

Prisotnost posebne miselne strukture za recepcijo pravljice je na podoben način dokazoval tudi Arthur N. Applebee.⁶ Za kriterij je izbral le tri formalne značilnosti pravljice:

- uvodno frazo,
- zaključno frazo in
- pripoved v pretekliku.

Analiziral je po trideset otroških »pravljic« dečkov in deklic, starih devet, tri, štiri in pet let ter ugotovil,⁷ da že tretjina dveletnih otrok ve, kako je treba začeti pripovedovati pravljico, kar pomeni, da lahko vsak tretji dveletni otrok v recepcijski situaciji že ob prvem formalnem signalu

¹ C. Bühler (1918). *Das Märchen und die Phantasie des Kindes*. Zeitschrift für angewandte Psychologie. Leipzig.

² T. Willy (1976). *Oral aspects in the primitive fiction of newly literate children*. ERIC document number ED1112 383. Resources in Education 11.

³ C. B. Cazden (1972). *Child language and education*. New York.

⁴ H. Sacks (1972). *On the analyzability of stories by children*. V: *Directions in sociolinguistics*. New York.

⁵ B. Bettelheim (1976). *The uses of enchantment: The meaning and the importance of fairy tales*. New York.

⁶ A. N. Applebee (1978). *The Child's Concept of Story. Ages Two to Seventeen*. Chicago.

⁷ A. N. Applebee (1978). *The Child's Concept of Story. Ages Two to Seventeen*. Chicago. Str. 163.

aktivira ustrezno miselno shemo. S poznavanjem uvodne pravljичne jezikovne formule razpolaga 43,3 % triletnih otrok, 76,7 % štiriletnih otrok in 86,7 % petletnih otrok.

Po Applebeejevi raziskavi je mogoče sklepati, da so formalni zaključki pravljice element, ki ga otroci opažajo težje kot formalne začetke. Medtem ko dokazuje poznavanje prvega formalnega elementa pravljice z uporabo pri produkciji že omenjenih 86,7 % petletnikov, jih uporabi formalni konec manj kot polovica (46,7 %). Če bi skušali poiskati vzroke za ta pojav, jih verjetno ne bi kazalo predvidevati v kognitivno večji zahtevnosti zaznavanja jezikovne fraze na koncu besedila. Opaziti, da se pravljica konča z »in nato sta (so) živela / živeli ...«, res ni nič težje, kot opaziti začetni »nekoč je živel (a) ...«. Zato se zdi torej bolj verjetno, da majhni otroci težko sledijo celotnemu pravljичnemu loku, njihova percepcijska sposobnost pa je ob koncu pravljice že tako majhna, da formalnega konca enostavno ne zaznajo več.

Zanimivo je, da je najlažje razpoznaven formalni element pravljичne strukture tisti, za katerega bi bilo mogoče predvidevati, da ga bodo otroci opazili najkasneje. Toda Applebeejevi podatki kažejo, da že skoraj dve tretjini dvehletnih otrok v svojih »pravljicah« konstantno uporablja preteklik (63,3 %), da to počne 80 % triletnikov in kar 90 % štiriletnikov. To daje slutiti, da je izhodiščna miselna shema, ki si jo otrok oblikuje za recepcijo pravljice, bolj podobna temu, kar imenuje Kmecl *prvotno besedilo, ki se pripoveduje, pravi*, torej zgodovinsko utemeljenim, zgodbeno zaokroženim govoricam, sagem (Kmecl, 1976: 185) in manj pravljici v kasnejšem (današnjem) pomenu te besede. V elementarni recepcijski vlogi otrok zaznava pravljico v njeni elementarni, prvotni prafunkciji — in šele kasneje z miselnim postopkom akomodacije korigira to shemo v smeri kasnejših pomenov tega literarnovrstnega termina tako, da registrira še nekatere druge njene značilnosti — formalni začetek in konec, signala za odsotnost 'časovne in krajevne opredelitve'.

Applebeejeva študija strukture miselnega vzorca za recepcijo pravljice v predoperativni dobi otrokovega osebnostnega razvoja je pokazala, da število zaznanih formalnih značilnosti pravljice z naraščajočo starostjo konstantno narašča (93 % petletnikov je dokazalo poznavanje vsaj ene izmed izbranih formalnih značilnosti, 47 % jih je dokazalo, da poznajo vse tri).⁸

Sami smo opazovali pravljичno strukturo pri šolarjih. Pravljice, ki jih pripovedujejo, kažejo, da je v njihovih pravljичnih miselnih shemah vrsta elementov, ki presegajo okvir šolskega literarnoteoretičnega znanja.

- Otroci npr. natančno vedo, da so *literarne osebe* v pravljicah pripadniki ekstremnih socialnih slojev.
- V svojih pravljicah namenijo glavne vloge ponavadi otrokom, in sicer takim na pragu odraščanja, ali personificiranim živalim.
- Pogosto posegajo v njihovo pravljичno dogajanje čudežna bitja — praviloma takrat, kadar se mora dogajanje v pravljici odločilno zasukati — tako ali drugače.
- Kot da bi poznali literarno teorijo, pripisujejo otroci svojim literarnim osebam po eno samo lastnost, v svojo pravljичno zgodbo pa skorajda praviloma vpletajo še osebe, ki imajo diametralno nasproten značaj kot glavna oseba (vidnejše stranske osebe).
- Dogajalni čas in dogajalni prostor v otroških pravljicah praviloma nista definirana. Otroci vedo, da se mora pravljica začeti s frazo *nekoč nekje*, in da ta *nekoč* ne pomeni le časovne oddaljenosti (npr. tega, da se bodo vozili s kočijami in ne z avtomobili), ampak možnost, da se dogajanje zapleta in razpleta drugače, kot bi človeku narekemale izkušnje v realnosti. Po osmem letu se otroku tudi ne zgodi, da bi pravljичno dogajanje umestil v konkreten dogajalni prostor, če pa kraj dogajanja že imenuje, gre zagotovo za kakšno pravljичno ime, npr. Deveta dežela, Indija Koromandija, Dežela, ki je nikoli ni bilo

⁸ A. N. Applebee (1978). *The Child's Concept of Story. Ages Two to Seventeen*. Chicago. Str. 37.

- Analiza otroških pravljic tudi kaže, da otroci kraja dogajanja praviloma ne opisujejo (da pa v nasprotju s tem včasih opisujejo literarne osebe, predvsem če gre za čudežna bitja, ki so produkt njihove domišljije).
- Literarno dogajanje je v otroških pravljicnih pripovedih sosledje med seboj bolj ali manj rahlo povezanih dogodkov, ki se dogajajo glavni osebi oziroma (dvema/trem) glavnim osebam. Vzročno-posledična literarna motivacija je mogoča le med motivi, ki si neposredno sledijo, pa še to (pri tretjini otrok) šele po osmem letu. Zelo verjetno je zato pogost način pripovedovanja t. i. veriženje: in potem ... in potem potem pa je ...
- Otroške pravljice kažejo, da otroci vedo, kaj je *pravljični lok*. Vedo, da je treba pravo pravljično dogajanje pripeljati do pomirljivega konca, kjer se vedno znova dokaže, kako se malim in dobrim ne more zgoditi nič hudega.
- In otroci seveda vedo, *kako* je treba pravljичno dogajanje zapletati in razpletati, ne da bi jih kdo učil Proppovih⁹ *funkcij delujočih oseb*, 31 osnovnih elementov pravljice, ki tvorijo tipično in stalno kompozicijsko strukturo ljudske pravljice in na katerih se gradi potek dogajanja. Če se s tem v zvezi spomnimo Proppovega pravila, da se 31 navedenih funkcij pojavlja v pravljici v natančno določenem vrstnem redu, ker tvorijo funkcije tako imenovano zaprto linijo (Tancer - Kajnih, 1994: 27–28), je jasno, da je otrokovo poznavanje pravljične strukture več kot temeljito.
- Otroci poznajo tudi strukturo dvojne in trojne pravljice — pravljice, v kateri se dogajanje dvakrat/trikrat ponovi, vendar zadnjič praviloma z drugačnim predznakom in drugačnim izidom kot prvič (prvič in drugič). Otroci vedo, da so bratje zmeraj trije (in ne štirje) in da sta lahko morda dva, vendar je v tem primeru obvezno starejši slab in mlajši dober. Če je oseb v skupini veliko, potem jih je sedem ali ducat.
- Otroci vedo, kaj je v pravljici s prepovedmi, zapovedmi in prerokbami: prepovedi se ne upoštevajo, zapovedi se kršijo in prerokbe se uresničujejo — vse tri pa služijo temu, da se dokaže, kako so pravljična pravila (da se malim in dobrim ne zgodi nič zares hudega) neomajna.
- Otroci poznajo pravljični ontološki red. Vedo, da je najvišje načelo pravljičnega dogajanja apriorna harmonija vseh realizacij: vsakemu toliko dobrega, kolikor je dobrega vložil, in vsakomur toliko slabega, kolikor je slabega zagrešil. Če je v pravljičnem svetu oseba, ki dela slabo, je v njem zagotovo tudi oseba, ki dela vsaj toliko dobrega.
- In še: otroci vedo, da je pravljica *enodimenzionalna* fantastična tvorba in jo, ne da bi jih kdo učil literarne teorije mladinskih literarnih vrst, spontano ločujejo od sodobne (fantazijske) pravljice.

In kako vemo, da je vse to res?

Pri enajstih letih, ob koncu štiriletnega poučevanja književnosti po komunikacijakem modelu književne vzgoje, smo eksperimentalno preverjali, ali otroci opažajo razliko med pravljicnim — torej enodimenzionalnim — besedilom in med sodobno (fantazijsko) pravljico, besedilom, v katerem je dogajanje praviloma razpeto med dve dogajalni ravni, realno in domišljijsko. V eksperimentu smo najprej z metodo tematskega asociograma nizali tipične značilnosti pravljice (in na tabli so se zbrale Sneguljčice, Rdeče kapice, Mizice pogri se, zmaji, čarovnice, klobuk, ki te napravi nevidnega, Supermani, Batmani ...). Nato smo otrokom naročili, naj izmed »pravljične solate« izberejo tri pojme in jih uporabijo v svoji pravljici. Ob produktivnem načelu preverjanja otroške miselne sheme (klasične ljudske) pravljice na petih izbranih kriterijih smo dobili naslednje rezultate.

⁹ V. Propp (1982). Morfologija bajke. Beograd.

Kriterij	%
Enodimensionalnost (dogajanje je popolnoma zasidrano na fantastični ravnini)	100 %
Začetna fraza	100 %
Končna fraza	95 %
Tipični pravljčni lok	85 %
Pravljčni ontološki princip (apriorna harmonija vseh realizacij)	85 %

V nadaljevanju eksperimenta smo brali odlomek iz zgodbe A. Goljevšček *Potovanje v domišljijo*, ki je kazal tipične značilnosti sodobne (fantastične) pravljice: dogajanje se je začelo v realnem svetu (dnevni sobi), v kateri je bilo bratoma neznansko dolgčas — tako dolgčas, da sta sklenila odpotovati v domišljijo. In sta šla: »Prebredla (sta) natanko ... devetero rek in preplezala devetero gora, poprečno tako visokih kakor Triglav, in doživela množice nenavadnih in zanimivih reči.«¹⁰ Na tem mestu je bilo odlomka konec. Ne da bi se v interpretaciji besedila posebej ukvarjali z dogajalnimi ravninami in tipičnimi značilnostmi sodobne (fantastične) pravljice, smo otrokom naročili, naj napišejo nadaljevanje.

Za preverjanje poznavanja značilnosti sodobne (fantastične) pravljice smo uporabili naslednje kriterije:

- otrok ve, da je dogajanje razpeto med dve dogajalni ravni: realno in fantastično,
- otrok ve, da se mora sodobna (fantastična) pravljica končati z vrnitvijo glavnih književnih oseb na realno dogajalno ravnino, in
- otrok ve, da je vloga odraslih v sodobni (fantastični pravljici) obrobna in omejena na bivanje na realni ravnini.

Kot pri klasični ljudski pravljici smo uporabili produktivno načelo opazovanja miselne sheme in dobili naslednje rezultate.

Kriterij	%
Dogajanje, razpeto med dve dogajalni ravnini	100 %
Vračanje glavnih književnih oseb na realno ravnino	88 %
Vloga odraslih/sposobnost bivanja	69 %

Skoraj vsa nadaljevanja so torej vrnila literarne osebe na realno ravnino. In še več: 54 % otrok je upravičilo vračanje iz fantastičnega sveta v realnega z razlogi, ki zdržijo preverjanje v realnem svetu (... »in potem je prišla v sobo mama, prižgala luč in rekla: »Fanta, sta kaj lačna?« ... »Potem pa je zazvonila budilka in ...« ... »Padala sta in padala in na koncu strašno trdo pristala. Začudena sta ugotovila, da sta padla s postelje. ...«).

IZ vsega povedanega je mogoče izpeljati, da poteka pri otrocih ob branju neke literarne vrste (v našem primeru pravljice) postopek generalizacije in da zatorej učenci literarno vrsto *pravljice* zelo natančno poznajo, še preden se v šolskem programu srečajo z literarnoteoretičnim znanjem o njej. Dejstvo, da začnemo pri dvanajstih letih v okviru literarne teorije graditi nekakšno paralelno strukturo na novo, je škodljivo iz dveh razlogov:

1. veliko znanja gre na ta način nekako »v nič« in

¹⁰ A. Goljevšček (1977). *Potovanje v domišljijo*. Iz: A. Goljevšček: *Čudozgodbe*. Ljubljana.

2. na ta način nastaja pri učencih vtis, da je literarno znanje (poznavanje literarnih značilnosti literarnih zvrsti in vrst) odtujeno od literarnoestetske izkušnje in da z njo nima prave zveze.

To pa z drugimi besedami pomeni, da literarnoteoretično znanje, ki si ga učenci pridobivajo med dvanajstim in osemnajstim letom, ni funkcionalizirano, ker ni (ne postane) eden izmed strukturnih elementov recepcijske sposobnosti, ki bi usposabljala bralce za reflektivno recepcijo, v okviru katere bralec »uživa ob odkrivanju pripovednega postopka in sprejemanja oz. zavračanja tradicije.«

In to seveda ni dobro in ne v skladu s cilji literarne vzgoje na učence osredinjenega modela literarne didaktike.

Kaj torej storiti? In kako ravnati?

- Kako doseči, da bodo učenci uzavestili *svojo* miselno shemo *pravljica*?
- Kako doseči, da bodo s šolskim literarnim znanjem dopolnjevali in po potrebi spreminjali obstoječo shemo in da ne bodo gradili nove paralelne sheme o isti literarni vrsti?
- Kako funkcionalizirati literarnoteoretično znanje, kako doseči, da bodo otroci ob recepciji svoje literarnoteoretično znanje (npr. pravljичno miselno strukturo) aktualizirali v horizont pričakovanja zmeraj — tudi v nešolskih recepcijskih situacijah?

Komunikacijski model literarne vzgoje izpeljuje rešitev tega problema iz treh hipotez.

- Če lahko strokovnjaki opazujejo sestavine otrokove miselne sheme v fazi, ko je otroci še ne znajo upovediti, posredno, torej tako, da poslušajo in analizirajo pravljice, ki jih otroci tvorijo, potem lahko po isti poti opazujejo in polagoma uzaveščajo svoje miselne strukture tudi otroci sami.
- Če velja splošna zakonitost, da si človek zapomni 10 % tega, kar prebere, 20 % tega, kar sliši, 30 % tega, kar vidi, 50 % tega, kar sliši in vidi, 70 % tega, o čemer se pogovarja, in 90 % tega, kar neposredno izkusi, kar skuša sam narediti,¹¹ potem zagotovo velja to tudi za učenje o literarni vrsti, v našem primeru o pravljici.
- Če velja splošna ugotovitev, da opažamo pojme najjasneje takrat, kadar se ti pojavljajo ob svojem nasprotju (npr. črno ob belem, svoboda ob nesvobodi, dober značaj ob slabem), potem velja tudi, da lahko učenci lažje opazujejo strukturo takrat, ko je ta kršena (ko jo kršijo sami ali jo krši kdo drug).

Iz vsega tega izpeljuje komunikacijski model književne vzgoje **produktivno načelo uzaveščanja** internih (= obstoječih) **literarnovrstnih miselnih shem** in opazovanja novih elementov posameznih literarnih besedilnih vrst, asimilacije novih podatkov v ŽE OBSTOJEČE relevantne miselne sheme ter akomodacije (= korekcije) napačnih podatkov (vsebin) relevantnih literarnovrstnih/vrstnih miselnih shem.

V primeru pravljice poteka postopek tako, da učence spodbujamo, naj v fazi priprave na branje pravljičnega besedila, v fazi poglobljanja doživetja po branju pravljice in po interpretaciji **tvorijo** svoje pravljice. V ta namen lahko uporabimo vrsto metodičnih rešitev, ki jih predlaga v svojem delu Gramatica della fantasia Gianni Rodari,¹² in tako otroke spodbujamo, naj si izmislijo nadaljevanje pravljic, spodbujamo jih, naj skušajo ustvariti pravljice ob domišljjskem impulzu dveh pomensko oddaljenih besed (npr. o miški in sladoledu ali miški in toboganu). Lahko uporabimo tudi domišljjski binom dveh pravljic in ustvarjamo pravljico, v kateri pridejo Rdeči kapici na pomoč trije majhni pujski, lahko uporabimo t. i. domišljjske predpone in si z otroki izmišljamo pravljice

¹¹ K. Witzemberger (1985). Handlungsorientiertes Lernen in der Hauptschule. München.

¹² G. Rodari (1973). Grammatica della fantasia. Torino.

o supermožu, superbabici, supermišku, lahko uporabimo načelo, »kaj bi bilo, če« in si izmišljamo pravljice, če bi se nekega dne pomanjšali ali morda zelo zelo zrasli.

Kasneje, ko so učenci starejši, preidemo na tako pripovedovanje pravljic, pri katerem usmerimo pozornost učencev na posebno pravljичno strukturo. Začnemo tako, da otrokom naročimo, naj bo njihova pravljica dvo- ali tridelna, naj se torej v njej dogajanje ponovi dvakrat ali trikrat, vendar zadnjič praviloma z obratnim predznakom kot prvič oz. prvič in drugič. Nadaljujemo s pravljicami, ki jih sestavljamo po načelu mešanja kartic, na katerih so zapisane Proppove funkcije, tako da učenci iz kupčka izvelečejo tri (ali pet) naključno izbranih dogajalnih drobcev (funkcij) in iz njih sestavijo svoje pravljice. In končno preidemo na sestavljanje t. i. matematičnih pravljic, pri katerih pravljичno dogajanje ponazorimo z matematičnimi simboli in potem primerjamo pravljice, ki jih po istem principu sestavi otroška domišljija. Na ta način postane lepo vidno, da so tisoči in tisoči pravljic najrazličnejših narodov sveta sestavljeni po istem ali zelo podobnem načelu in da je pravljica kljub svoji navidezni svobodi (ker ni vezana na zakone, ki veljajo v realnosti) pravzaprav vezana na vrsto zelo strogih (literarnovrstnih) pravil.

Izkušnje kažejo, da se ob tem početju z učenci ne le zelo zabavamo, ampak zelo hitro uzaveščamo literarnovrstno miselno strukturo. V produktivnem postopku postajajo obstoječe miselne sheme vidne (učenci uporabljajo »literarnovrstna pravila« intuitivno, kot uporabljajo npr. mnoga »pravila jezikovnega sistema«, še preden znajo povedati katero izmed slovnčnih definicij). Poleg tega pa se na ta način učenci tudi *učijo* — obstoječe miselne sheme dopolnjujejo in spreminjajo —, saj ob pripovedovanju drug drugega uspešno posnemajo. (Nekako pri osmih letih npr. se kar naenkrat eden izmed njih spomni, da je treba pravljico končati z »in potem sta živela ...« in nato za njim na ta način končujejo svoje pravljice vsi sošolci.)

Potem ko se zdi, da je literarnovrstna struktura že dovolj utrjena, jo lahko začnemo počasi kršiti. Najprimernejše uvodne vaje so igre tipa narobe svet: »Nekoč je živela deklica, ki ji je babica podarila narobe kapico. Od tistega dne je bilo v njenem življenju vse narobe ...« Pri tem moramo paziti, da so prve »narobe pravljice« na glavo postavljene konkretne pravljice, ki jih učenci dobro poznajo, npr. Narobe Pepelka, Narobe Rdeča kapica (kakršna je npr. Rodarijeva). Šele nato napredujemo k pravljicam, ki so »narobe« na ravni literarnovrstnih določnic: formalnih značilnosti, tipičnega dogajanja, ontološkega reda.

Opazovanje literarne vrste nato intenziviramo, in sicer tako, da začnemo opazovati pravljice različnih narodov sveta, najbolje s poglobljenim branjem nacionalnih pravljic. Nato tvorimo analogije — in ugotovili bomo, da so učenci npr. v svoje tipično slovenske pravljice vpletli rojenice, sojenice, povodne može, belo kačo z zlato kronico na glavi, pravljične elemente torej, ki so značilni za slovenske narodne pravljice.

V nadaljevanju postopka preidemo na poglobljeno branje pravljic, ki so od nacionalnih kar se da oddaljene, npr. na arabske pravljice v zbirki Tisoč in ena noč. Ko bodo učenci tvorili analogije »tipične arabske pravljice«, bomo ugotovili, da se v njih pojavljajo ne le čudežne svetilke, duhovi, ujeti v steklenice, leteče preproge in sezami, ampak tudi za arabske pravljice značilna okvirna zgodba.

Kontrastivna branja pravljic različnih narodov sveta in ustvarjanja njihovih analogij bodo privedla učence (poleg tega, da je to odlična multikulturna vzgoja!) do relativno popolne miselne sheme o formalnih in ontoloških značilnostih pravljične literarne vrste, celoten postopek produktivnega uzaveščanja, dopolnjevanja in popravljanja literarnovrstne miselne sheme pa zagotavlja, da bo pridobljeno literarnoteoretično znanje funkcionalizirano. To pomeni, da ga bo učenec potem, ko bo recepcijsko situacijo prepoznal kot »recepčijo pravljice«, aktualiziral in ga pripravil v *horizont pričakovanja*. Na ta način bo lahko črpal literarnoestetski užitek tudi iz prepoznavanja pripovednega postopka ob sprejemanju oz. zavračanju tradicije. Ali z drugimj besedami: literarnoteoretično znanje bo uporabil zato, da njegova recepcija ne bo več spontana, ampak refleksivna.

Pričujoče razmišljanje lahko potemtakem sklenemo z ugotovitvijo, da **produktivno načelo uzaveščanja in dopolnjevanja obstoječih literarnovrstnih miselnih shem** v okviru komunikacijskega modela literarne vzgoje ni usmerjeno v vzgajanje »pisateljev«, ampak služi pridobivanju in funkcionaliziranju literarnoteoretičnega znanja — celo v večjem obsegu, kot to počne klasični pouk literature.

In zakaj smo vse skupaj ponazorili prav na modelu pravljice?

Zato, ker je pravljčna miselna shema vse pomembnejša, ker odrasli ljudje že vse od srednjega veka sem niso preživelii toliko časa ob pravljčnih svetovih, kot počno to danes, in ker karseda popolna literarnovrstna miselna shema omogoča intenzivnejše doživljanje in zrelejše vrednotenja tudi medijskih pravljčnih besedil, kakršna so filmi o Batmanu, o Supermanu, o Pretty woman

Literatura

- P. Braun, D. Krallmann (ur.) (1983). Handbuch Deutschunterricht. Zv. 2. Literaturdidaktik. Düsseldorf.
- Ch. Bühler (1961). Das Märchen und die Phantasie des Kindes. München.
- M. Grosman (1989). Bralec in književnost. Ljubljana.
- N. Hopster (1980). Deutschunterricht als ästhetische Erziehung? Zur Frage der Möglichkeit einer unterrichtstheoretischen Begründung für den »Umgang mit Texten«. V: P. Stein (ur.): Wieviel Literatur brauchen Schüler? Stuttgart, str. 114–128.
- H. R. Jauss (1978). Estetika recepcije. Beograd.
- M. Kmecl (1976). Mala literarna teorija. Ljubljana.
- M. Kobe (1999). Sodobna pravljica. Otrok in knjiga. Maribor, 47, str. 5–11.
- M. Kobe (1987). Pogledi na mladinsko književnost. Ljubljana.
- M. Kobe (1996). Slovenske kratke pripovedi za otroke 1945–1995. V: Bisernica, Slovenske kratke pripovedi za otroke 1945–1995. Ljubljana.
- G. Kocijan, S. Šimenec (1994). Slovensko slovstvo skozi stoletja. Ljubljana, str. 134.
- M. Kordigel (1990). Bralni razvoj, vrste branja in tipi bralcev. Otrok in knjiga, Maribor, 29–30, str. 5–42, in 31, str. 5–22.
- M. Kordigel (1993). Mladinska literatura, otroci in učitelji. Ljubljana.
- M. Kordigel (1995). O razvoju recepcijske sposobnosti ali nova spoznanja vede o mladem bralcu. Otrok in knjiga, Maribor, 39–40, str. 13–23.
- M. Kordigel (1991). Pravljica in otroška fantazija. Otrok in knjiga, Maribor, 32, str. 34–42.
- J. Kos (1983). Očrt literarne teorije. Ljubljana.
- B. Krakar - Vogel (1991). Skice za književno didaktiko. Ljubljana.
- W. Scherf (1976). Projekcija, identifikacija in kritična participacija. Otrok in knjiga, Maribor, 4, str. 62–70.
- K. Spinner (1993). Entwicklung des Literarischen Verstehens. V: Beisbart Ortwin (ur.): Leseförderung und Leseerziehung. Theorie und Praxis des Umgangs mit Büchern für Junge Leser. H. E. Giehrl zum 65. Geburtstag: Donauwörth: Auer, str. 55–64.
- D. Tancer - Kajnih (1993, 1994, 1995). Slovenska pravljica po drugi svetovni vojni. Otrok in knjiga. Maribor 1993, 36, 1994, 38, in 1995, 39–40.

David Tekaržič
Zagreb

UDK 821.163.42:09 Čorak Ž.

Slovenija v enem od najlepših del sodobne hrvaške nenarativne književnosti

Mecenarsko-likovna književnost Krihotine ('Črepi-
nie') znane sodobne hrvaške pisateljice in umetniške zgodovinarke Željke Čorak je že bila predmet recenzij, analiz in posameznih študij,¹ ki so osvetlile različne vidike tega več kot izjemnega besedila: liriko, evokacijo, ljuberen do tradicijskega rodnega doma in do preteklosti svojega kraja, miselnost in refleksivnost, poglobljeno znanje, plemenito dostojanstvo in visavčnost, osebni slog in bogat jezik. So pa tudi prvine, ki do sedaj vsaj kolikor je nama znano, še niso vzbudile pozornosti raziskovalcev, tako da so ostale v ozadju, nekako spregledane. Ena od teh prvin je tudi prisotnost Slovenije, njenih ljudi, kulture, folklorne jezika, spominov — skratka, Slovenija v Krihotinah. Sem sodijo slovensko-hrvaški osebni stiki, navezovalost književnih del, jezikovni vplivi, dialektizmi. Prepričani smo, da je ta sestavina *pari non minima* esthetne vrednosti knjige in da si zasluži posebno, uveljavljeno obravnavo.

Avtorica Krihotin Željke Čorak² je po rodu iz Prezida, vasice severno od Cabra v stranjini severnem delu Garskega kotarja, tik ob hrvaško-slovenski meji. Ekonomski, kulturni in sploh človeški stiki med obema narodoma se tukaj od nekdaj tesni, njuni govori pa so si zelo blizu, tako da je komunikacija (*komunikacija*) zanesljiva brez težav.³ Treba je poudariti, da so se v preteklosti tudi otroci iz Prezida kolikor v hrvaških urbanih središčih; avtorica piše, da so je ena od njenih tet Joana v Maturovnu v Kodelju (str. 60), prav tako mamina brat Hrango (str. 56), ena od sestrk tet pa je avtorica avtoriceva teta Franca kuharja v hrvaškem Sreću (str. 75). Vse to je severno-iztočno prisotnost v vasi, kot je bil Prezida v začetkih devetdesetih letih dvajsetega stoletja.

SUMMARY

A DIFFERENT APPROACH TO TEACHING LITERATURE OR WHAT IS THE FACTUAL BEING IN THE SECOND TRINEM CURRICULUM
The paper reports on an experiment which proved that the communicative model of literary education which is being gradually introduced in all primary school levels and more secondary school levels in Croatia is not only an effective literary teaching method, but also a means of teaching the history of the language and the cultural and social context of the literary work. The paper reports on an experiment which proved that the communicative model of literary education which is being gradually introduced in all primary school levels and more secondary school levels in Croatia is not only an effective literary teaching method, but also a means of teaching the history of the language and the cultural and social context of the literary work.

The paper reports on an experiment which proved that the communicative model of literary education which is being gradually introduced in all primary school levels and more secondary school levels in Croatia is not only an effective literary teaching method, but also a means of teaching the history of the language and the cultural and social context of the literary work. The paper reports on an experiment which proved that the communicative model of literary education which is being gradually introduced in all primary school levels and more secondary school levels in Croatia is not only an effective literary teaching method, but also a means of teaching the history of the language and the cultural and social context of the literary work.

Prilagojene razvijajo se lahko potemtajem sklepamo z ugotovitvijo, da proučevanje nacelo zavlačanja in dopolnjevanja obstoječih literarnovrstnih vsebin sva v okviru komunikacijskega modela literarne vzgoje ni usmerjeno v vzgojanje epitelijeve, ampak skrb pridobivati in funkcionalizirati literarnovrstnega znanja — celo v večjem obsegu, kot to počne klasični pouk literature.

In zakaj smo vse skupaj pomazirali pravi na model pravičice?

Zato, ker je pravičica miselna shema, ki je odraš ljude v vsi od ardelega veka sem niso preživeli toliko časa ob pravičicah svetovih, kot počno in danes, in ker karšoda popolna literarnovrstna miselna shema tanogola interaktivne izražanje in zrojenje vrednotenja tudi medijskih pravičicnih besedil, kakršna so filmi o Batmanu, o Supermanu, o Pretty woman, ...

Literatura

P. Braun, D. Krallmann (ur.) (1983). Handbuch Deutschunterricht. Zv. 2. Literaturdidaktik. Düsseldorf.

Ch. Bühler (1961). Das Märchen und die Phantasie des Kindes. München.

M. Grosman (1989). Bralci in knjževnost. Ljubljana.

N. Hopster (1980). Deutschunterricht als ästhetische Erziehung? Zur Frage der Möglichkeit einer antinichtstheoretischen Begründung für den «Umgang mit Texten». V: P. Stein (ur.): Wieviel Literatur brauchen Schüler? Stuttgart, str. 114–128.

H. R. Janus (1978). Estetska recepcija. Beograd.

M. Kmeč (1976). Mala literarna teorija. Ljubljana.

M. Kobe (1994). Sodobna pravljica. Otrci in knjiga. Maribor, 47, str. 5–11.

M. Kobe (1987). Pogledi na ljudsko knjževnost. Ljubljana.

M. Kobe (1996). Slovenske kratke pripovedi za otroke 1945–1995. V: Biserica, Slovenske kratke pripovedi za otroke 1945–1995. Ljubljana.

O. Krcijan, S. Simenc (1994). Slovensko slovesno slovo stoletja. Ljubljana, str. 134.

Kovčič (1994). Bralci in knjževnost. Otrci in knjiga. Maribor, 27–30, str. 22.

Metka Kordigel

UDK 372.882:82.08-34

SUMMARY

A DIFFERENT APPROACH TO TEACHING LITERATURE, OR WHAT IS THE FAIRYTALE DOING IN THE SECOND TRIENNIUM CURRICULUM?

The paper reports on an experiment which proved that the communicative model of literary education, which is being gradually introduced at all primary school levels and most secondary school levels, is equally successful in achieving literary studies aims as the traditional approach, with one major difference: being based on student-centred teaching, it helps the teacher to pursue also functional and educational objectives of teaching literature. The productive principle of observing the reader's mind map is described, as well as a pedagogical approach that stimulates internalisation of mental patterns in the

second triennium of the reformed nine-year primary school.

The didactic model which is being introduced into schools does not reduce the level of literary knowledge. Its advantage is that besides increasing literary theory knowledge it also creates opportunities for a functional application of this knowledge in a systematic development of the receptive ability (i.e. the ability of literary reading) and in maintaining and developing students' interest for reading literature.

Pavao Tekavčić
Zagreb

UDK 821.163.42.09 Čorak Ž.

Slovenija v enem od najboljših del sodobne hrvaške nenarativne književnosti

Memoarsko-lirska knjiga Krhotine ('Črepinje')¹ znane sodobne hrvaške pisateljice in umetnostne zgodovinarke Željke Čorak je že bila predmet recenzij, analiz in posameznih študij,² ki so osvetlile različne vidike tega več kot izjemnega besedila: lirsko evokacijo, ljubezen do izgubljenega rodnega doma in do preteklosti svojega kraja, miselnost in refleksivnost, poglobljeno znanje, plemenito dostojanstvo in vzvišenost, osebni slog in bogat jezik. So pa tudi prvine, ki do sedaj, vsaj kolikor je nam znano, še niso vzbudile pozornosti raziskovalcev, tako da so ostale v ozadju, nekako spregledane. Ena od teh prvin je tudi prisotnost Slovenije, njenih ljudi, kulture, folklore jezika, spominov — skratka, Slovenija v Krhotinah. Sem sodijo slovensko-hrvaški osebni stiki, navzočnost književnih del, jezikovni vplivi, dialektizmi. Prepričani smo, da je ta sestavina *pars non minima* celotne vrednosti knjige in da si zasluži posebno, celovito obravnavo.

Avtorica Krhotin Željka Čorak³ je po rodu iz Prezida, vasice severno od Čabra v skrajnem severnem delu Gorskega kotarja, tik ob hrvaško-slovenski meji. Ekonomski, kulturni in sploh človeški stiki med obema narodoma so bili od nekdaj tesni, njuni govori pa so si zelo blizu, tako da je komunikacija (*intercourse*) mogoča brez težav.⁴ Treba je poudariti, da so se v preteklosti tudi otroci iz Prezida šolali v slovenskih urbanih središčih: avtorica piše, da se je ena od njenih tet šolala v Marienheimu v Kočevju (str. 60), prav tako mamin brat Franjo (str. 56), ena od starih tet pa je svojčas obiskovala tečaj finega kuhanja v ljubljanskem Slonu (str. 178). Vse to je seveda le del slovenske prisotnosti v vasi, kot je bil Prezid v začetkih devetnajstega stoletja.

Najbrž je avtorico za izbiro teme v Krhotinah spodbudila želja, da bi pokazala, da hrvaška provinca v 19. stoletju (in tudi v prvih desetletjih 20. stoletja, dodajamo) le ni bila tako izključno rustikalna, kot se je mislilo in se še vedno misli (str. 9); drugi dve spodbudi pa sta razdejanje v času 2. svetovne vojne (julija 1942 sta pogoreli dve od treh družinskih hiš v Prezidu) in velike težave v povojnem

¹ Ž. Čorak (1991). Krhotine. Prilog poznavanju hrvatske provincije u devetnaestom stoljeću. Zagreb.

² Bošković, 1997, Maroević, 1994, Šafranek, 1998, Škunca, 1995, Tekavčić, 1997, 1998a, 1998b, 1998c.

³ Željka Čorak, roj. v Zagrebu leta 1943, je študirala umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu in tam leta 1976 doktorirala. Je svétnica na Inštitutu za umetnostno zgodovino v Zagrebu. Objavila je veliko del, največ iz svoje stroke: Kaleidoskop (1970), U funkciji znaka. Drago Iber i hrvatska arhitektura između dva rata (1981), Zagrebačka katedrala (soavtorica) (1988), Zagreb, pisani prostor (1994). Prevaja iz francoske in italijanske poezije.

⁴ Gl. za to najpomembnejši vir, Barac – Grum, 1993. Osrednja tema knjige je čakavsko-kajkavski jezikovni, torej interni hrvaški stik, vendar se avtorica veliko posveča slovensko-hrvaškim stikom. V Gorskem kotarju ima narečje Prezida poseben položaj in prebivalci se dobro zavedajo svojih jezikovnih posebnosti, tako glede na sosednje govore v Gorskem kotarju, kakor tudi glede na bližnje slovenske govore (Barac – Grum, 1993: 80, op. 61).

času zaradi razlastitve dela stanovanja v Zagrebu in posestva v Prezidu, kar je pripomoglo k avtoričinemu »frustriranemu« otroštvu (str. 11). Spodbude so bile torej različne, a osrednja téma je vsekakor zgodovina družine, ki se ponaša z več kot stoletno tradicijo: najstarejši dokument o prvem doslej znanem članu rodbine je iz leta 1787 (str. 20–21). Pri vsem tem pa ne gre samo za ekonomsko bogastvo, temveč tudi za visoko kulturno raven: bogata »biblioteka vaškega trgovca« (str. 205–227), razmeroma veliko število intelektualcev, bankirjev, izšolanih trgovcev. Omembe vredna je tudi notranja oprema hiš in hišnega inventarja, z veliko okrasnimi predmeti. Vse to priča o visokem življenjskem standardu in ustrezni materialni in duhovni kulturi. Rekonstruirati to, kar je ostalo, kar je bilo mogoče rešiti iz ognja in drugih razdejanj, zlepit te »črepinje« v metaforičnem in večkrat tudi v materialnem pomenu, obnoviti v domišljiji družinski dom in drage člane družine, to je ravno vsebina Krhotin, predvsem njihovega osrednjega dela z naslovom *Med stvarmi in sanjami* (str. 71–203). Na kratke znanstveno-strokovne opise posameznih predmetov, in ti opisi so sami po sebi dovolj pomembni, se vežejo avtoričine res edinstvene asociacije, refleksije, aluzije, metafore, ki se ne morejo primerjati s čim podobnim⁵ in so brez dvoma največja vrednost dela.

Za čustveno podoživljanje Željke Čorak so prepričljive tudi njene besede, da namreč velik del njene družine izvira iz Slovenije (str. 188). Njena babica je bila Slovenka iz Novega kota (Binkla), vasice, ki se z Žalostnega (ali Kozjega) vrha nad Prezidom, to je z druge strani meje, vidi v globeli »kot majhna maketa« (str. 178). Avtoričina mati se je na začetku 2. svetovne vojne poročila v Ljubljani pred Črno Madono v Frančiškanski cerkvi in duhovnik je med priložnostnim govorom rekel, da »življenje ni praznik« (str. 142): »uganil je«, pravi Željka Čorak, z aluzijo na življenje svoje matere, težko in polno trpljenja. Teta Julija je bila kot dekletce v internatu Marienheim v Kočevju; deklice so tam prepevale neko prijetno pesmico, od katere sta ji ostali v spominu samo dve katici, medtem ko je bila melodija, tako kot ostali del besedila, »odgriznjena« (pogosta avtoričina metafora). Ohranjeni vrstici sta bili tidve:

*Šašek, kodrolasek v oknu sedi,
bele snežinke z usti lovi,
Snežinke bele z usti lovi.*

*K njemu se pripelje po bisernih tleh
Detece Jezus v zlatih saneh,
Detece Jezus v zlatih saneh.*

V spominih avtoričine mame (str. 283–297), ki so v dobršnem delu podlaga za avtoričino lastno besedilo, beremo, da je njen oče, torej ded Željke Čorak, rad prepeval pesmi, ki se po naslovih zdijo slovenske: »Nocoj, nocoj«, »Glej, sosedovo poglej«, »Stoj mi, stoj mi, Ljubljanca« (str. 295–296). Z njim je povezana tudi tale reminiscenca, morda sploh najlepša v vsem delu. Ded, Josip Poje, je bil zelo pobožen in je vsak dan molil, molitev pa se je vedno končevala z besedami »Vare nas uagna pasvetnega i viečnega — amen«. Ob spominu na požar v letu 1942 avtorica komentira: »Od večnega je ostal brez dvoma nepoškodovan, posvetni pa mu ni v ničemer prizanesel«. ⁶ Ded Josip Poje je sicer umrl že leta 1936, a njegova prošnja ob koncu molitve je kot nekako védenje, skoraj bi rekli videnje, kaj se bo zgodilo z njegovo imovino v Prezidu šest let pozneje. Na slovenske člane širše rodbine se veže tudi *pismo* svakinje avtoričine babice, poslano leta 1917 iz Ljubljane v Prezid, kjer toži nad težkimi prehrabenimi razmerami v Ljubljani: skrbi jo namreč, »kaj bo, ako ne bo nič več kruha« (str. 54).

V že omenjeni »biblioteki vaškega trgovca« je bilo kar lepo število slovenskih ali vsaj s Slovenijo povezanih del. Najstarejša in prav gotovo najzanimivejša je knjiga z naslovom *Kristusovo tz plene vz*

⁵ Bošković, 1997: 59.

⁶ Hrvaško besedilo: »Čuvaj nas ognja vremenitog i vječnog — amen«. Od vječnoga je sigurno ostao pošteđen, dok mu vremeniti nije poštedio ništa.«

ozsm postneh pridržah, kz jih je imel Anton Pzrkzq, Kaplan pzs s: Jakobz vz Lublanz vz létz 1831. Po negovz smrtz na svatlobó dal Joxef Burger, duhovnzak vz Lub.lanszk duhovuznzqz. Vz Lublanz, Natisnil Joxef Blaznik, 1835. Ima na prodaj Leopold Kremzar, bukvovez pod Trančo Nro 12. (str. 210). Knjiga je torej v metelčici. — Drugi naslovi (nekoliko skrajšani) so: Josef Šuman, *Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und culturhistorische Schilderungen*, Zehnter Band //, Wien und Teschen // 1881; *Slovenska antologija, Cvieče slovenskoga pjesništva*, Sabrao i uredio Dr. Fran Ilesič //, Zagreb 1906; Franjo Marković, *Rodni kraj Stanka Vraza. Crtica prigodom 70-godišnjice Vrazova rođenja. Preštampano iz »Obzora«, U Zagrebu // 1880; Branko Drechsler, *Stanko Vraz. Studija*, izdala Matica Hrvatska i Slovenska, Zagreb 1909; *Spomen-cvieče iz hrvatskih i slovenskih dubrava. U vienac savila Matica Hrvatska // Zagreb 1900; Slovnicu ruska za Slovence, Spisal Matija Majar*, tiskana na Dunaju pri oo. Mehtaristih, 1867 //;⁷ Dr. Karol Tumliř, *Nemška jezikovna vadnica za ljudske šole — Deutsches Sprachbuch für nichtdeutsche Volksschulen*, Ljubljana 1920; France Preširn, *Pesmi. S pesnikovo podobo, z njegovim životopisom in estetično-kritičnim uvodom*, izdala Jož. Jurčič in Jož. Stritar, v Ljubljani 1866. Založila Otona Wagnerja prodajalnica knjigarskih, umetnijskih in muzikalnih reči; Anton Aškerc, *Izbrane pjesme*, Priredio Dr. A. Bazala, Zagreb 1913.*

Zdi se nam, da temu seznamu slovenskih oz. slovenističnih publikacij v majhnem Prezidu, tedaj »Bogu za hrptom«, kak poseben komentar res ni potreben.

Pomembna komponenta slovenske prisotnosti na območju Prezida in Čabra so tudi dialektizmi. Konec vsakdanje molitve avtoričinega deda smo že spoznali; na slovenski toponim *Kurešček* spominja ime nekega lokalnega svetnika *Kureščok* (str. 200),⁸ isto končnico pa najdemo tudi v imenu gozda blizu Prezida *Grečok* (str. 297) in v imenu igrčke *Škilčok* (str. 194). V izredno bogati domišljiji Željke Čorak so se žabice okoli Prezida ponoči pogovarjale: ena je vprašala *Botrea, kaj kuhašte?*, druga pa ji je odgovarjala *Suk, suk* (avtorica vidi v tem italijanizem *sugo* 'omaka') (str. 82). Otroci so se kopali ob *ježu* ('jezu'), čeprav je bilo to seveda prepovedano (str. 83). Pri nekih znancih v Novem kotu (Binklu) se je na podstrešju kar trlo slastnih suhomesnatih dobrot, ki so stale skupaj z *glazami* (= slikami na steklu) (str. 178); delavci v gozdu so redno kuhali žgance, večkrat zabeljene z *zasiko*, kar je čakavska oz. ikavska oblika slovenske *zaseke* (str. 179). Avtoričina mati se spominja imena »grajske njive« (str. 283), prav tako pa neke stare služkinje, ki jo je kot otrok rada zajahala kot *konjičeka* (str. 283): gre za hibridno slovensko-hrvaško obliko (hr. bi bilo *konjića*, slovensko pa *konjička*).⁹ Vaškemu pastirju so v Prezidu rekli *črejdnek*, njegovemu pomočniku pa *pagajneč* ('pogajnač») (str. 292). Slovenizem je tudi beseda *kazuc*:¹⁰ avtoričina mati jo navaja v narekovajih, prevaja pa s hrvaškim *sjenik*. Očitno gre za lokalno obliko standardne, ki je seveda *kozolec* (prav tam).

Naj končamo z dvema obrednima pesmicama: prva (str. 168–169) je božična in je lep primer slovensko-hrvaških jezikovnih interferenc, druga (str. 170–171) pa je za Sv. Tri kralje; je slovenska

⁷ Tukaj je naveden tudi nepopolni naslov *Slovnica (slovensko-njemačka)* z dodanim vprašajem in brez kakršnikoli drugih podatkov.

⁸ Po avtoričinih besedah je bil *Kureščok* neki lokalni svetnik, ki je »ilegalno« prišel v paradiz in tam sedel na svoj suknič. Ko ga je sv. Peter skušal vreči ven, se je uprl in rekel: »Na svaje sukonce sedim!«. Motiv premetenca, ki se mu je posrečilo preliščiti celo sv. Petra in se vtihotapiti v paradiz, smo zabeležili tudi mi leta 1961 v Vodnjanu (op. urednika: Že v slovenskih pripovedkah o *Kurentu*, zapisanih 1858. Glej Jakob Kelemina, *Bajke in povesti slovenskega naroda*, Celje: Družba sv. Mohorja 1930, str. 60, 64), in sicer na koncu dolge pripovedi *Pipita bon sulda* ('Dobri vojak Pipita') našega glavnega informatorja Giuseppa Moschenija; isti motiv pozna tudi Antonio Ive v svojih bajkah, najdemo pa ga prav tako v nekaterih drugih italijanskih krajih (gl. Oretti, 1993: 164–165 in 210).

⁹ Hrvaški pojav je tudi to, da samoglasnik /e/ ni izpadel. *Slovnica Težak – Babić*, 1992, sicer pravi (str. 55), da t. i. »nepostojano e izpada tudi v hrvaščini«, in navaja za to mnogo primerov, kot npr. *Osredek — Osretka, Kumrovec — Kumrovca* itn., dovoljuje pa nekatere ustaljene oblike z ohranjenim e: *Maček — Mačeka, Slavček — Slavčeka*. Oblikam z ohranjenim e lahko dodamo celo vrsto drugih: *Geček — Gečeka, Janaček — Janačeka, Jelinek — Jelineka, Košiček — Košičeka, Pašiček — Pašičeka, Režek — Režeka, Veček — Večeka, Zebec — Zebeka*, substandardno *pesek* 'majhen pes' — *peseka, volek — voleka, zubek — zubeke* itn.

¹⁰ T. i. akanje se v Krhotinah dobro vidi: *pasvetnega* (str. 30), *dačakale* (str. 170), *Bažjo* (str. 171), *dama* »doma« (str. 181), *pagajneč* (str. 292). To je ena od značilnosti več govorov v Gorskem kotarju, kakor tudi sosednjih slovenskih (Barac – Grum, 1993).

in docela v lokalnem narečju. To božično pesem družina Željke Čorak že dolgo pozna, pejejo jo na sveti večer, nihče drug pa zanjo ne vé in je ni še nikoli slišal. Takole se glasi:

*Na sveti večer je ven šla
Ena zvezda je videt bla.
Od nje je šeu Balon profet!¹¹
Prerokovau dolgo poprek:
Da bode došla
Ena lepa zvezda.
Da bode došla
Ena lepa zvezda.*

*In ta zvezda je nisko šla,
Še jače kot sonce je svetilo.
Kad vidjo to kralje trije,
Za to se jako vesele.
Zdaj vidjo da je res
Bog došeu iz nebes,
Zdaj vidjo, da je res
Bog došeu iz nebes.*

*Gašpar kralj iz Indije,
Baltazar kralj iz Napulja,¹²
Melkior z Topije je,
In pošli skupaj vsi trije.
In tako idejo
Za zvezdo naprvo.
In tako idejo,
Za zvezdo naprvo.*

*Nad štalco tam stoji le to
Kaj bode to? — pravijo.*

*Tamo mi idemo,
Ak ide naprvo.
Tam mi odemo
ak ide naprvo.¹³*

*> Vuoščen van, vuoščen
Svijete Tri Krajle,
Ku ste ih lejtas dočakale,
Da be ih še več lejti,
Zdravi no vesijeli,
Tousti no debijeli,
Da be taku dougu ževejli,
Da be v nebijesa zletejli. >¹⁴*

¹¹ Avtorica domneva, da je *Balon* pravzaprav *Balaam* in dodaja, da ji je bila ta »ljudska ikonografska izpopolnitev« (»pučko ikonografsko usavršavanje«) izredno všeč. Mislimo, da gre za ljudsko etimologijo oz. motivacijo.

¹² Za Napulj misli avtorica, da gre mogoče na Nepal, ne navaja pa razlogov za to domnevo.

¹³ Avtorica komentira: »Pike stojijo na mestu dveh stihov, ki sta se izgubila že v mojem času; ne spominjamo se jih in nimamo več koga vprašati.« (str. 169).

¹⁴ Obstaja tudi, tako pravi Željka Čorak, »odrasla« varianta: »Da be gnado Bažjo zaslužele!« (str. 171).

Prepričani smo, da je bilo vredno v kratki sintezi predstaviti slovenske prvine v najlepšem delu Željke Čorak in tako opozoriti na številne stike med dvema narodoma, dvema jezikoma, dvema kulturama, obenem pa pokazati njihovo vrednost v bogatem svetu avtoričinih reminiscenc in evokacij. Upamo, da bo ta naš skromni prispevek spodbudil zanimanje drugih, bolj poklicanih poznavalcev.

Literatura

- Barac – Grum, V. (1993). Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskem kotaru. Rijeka.
- Bošković, I. (1997). Prozna vremena. Osobni abecedarij. Zagreb, str. 57–59.
- Maroević, T. (1994). What a Kaleidoscope — Željka Čorak Krhotine (»Fragmenta«). The Bridge 3. Zagreb.
- Oretti, L. (1993). Antonio Ive, Fiabe istriane. Edizione critica a cura di Laura Oretti. Gorizia.
- Šafranek, I. (1988). Lichen de ruines (A propos du livre de Željka Čorak, Débris). Most — Le pont, 3–4. Zagreb, str. 222–227.
- Škunca, A. (1995). A Tender Book of Hard Resistance: Željka Čorak interviewed by Adriana Škunca. The Bridge 9–10. Zagreb, str. 131–132.
- Tekavčić, P. (1997). O nekim problemima u jeziku suvremenih hrvatskih nefikcionalnih pisaca (na tekstovima Željke Čorak). Filologija 28. Zagreb, str. 35–45.
- Tekavčić, P. (1998a). Italianismi nella prosa non narrativa croata contemporanea (sulle opere di Željka Čorak). Linguistica 38/2. Ljubljana, str. 149–155.
- Tekavčić, P. (1998b). Tvorba riječi u jednom zanimljivom korpusu. Prav tam, str. 157–166.
- Tekavčić, P. (1998c). Plurilinguismo nelle opere di una eminente personalità della cultura croata contemporanea (Željka Čorak). Incontri linguistici 21. Pisa – Roma, str. 173–180.
- Težak, S. — Babić, S. (1992). Gramatika hrvatskoga jezika. Zagreb.

Pavao Tekavčić

UDK 821.163.42.09 Čorak Ž.

SUMMARY

SLOVENIA IN ONE OF THE MOST BEAUTIFUL TEXTS OF CONTEMPORARY CROATIAN NON-NARRATIVE LITERATURE

The best known and most beautiful work of the great Croatian art historian and writer, translator, essayist and critic Željka Čorak, *Krhotine* (Zagreb 1991) is a poetic-philosophic-artistic remembrance of the past (the 19th and beginning of the 20th century) at Prezir (in Gorski kotar, close to the Croatian border with Slovenia): of family members, the ambiance, the way of life, the spiritual and material culture (also scientifically analysed), the rich family library, etc. Slovenia is strongly present throughout the text: the author's partly Slovene back-

ground, the immediate vicinity of Prezir to the Slovene border, constant contacts among people, sending a number of children from Prezir to schools to Kočevje and Ljubljana, the numerous Slovene books in the rich family library, similarity of dialects, Slovene words in the local dialect, Christmas and New Year songs. All this makes it worthwhile to bring the Slovene component in the beautiful text of *Krhotine* to the attention of Slovene intellectuals.

Alenka Kepic Mohar
Kranj

UDK 821.163.6.091"1986/1997":821.112.2.091 Kafka F.

Trije Kafkovski romaneskni svetovi

*Primerjava med romani Galjot Draga Jančarja, Raza Ferija Lainščka,
Stari pil Vlada Žabota ter romanoma Proces,
Grad in novelo Preobrazba Franza Kafke*

1 Uvod

Osrednja tema razprave bo primerjava romanesknega sveta v treh sodobnih slovenskih romanih in treh pripovednih delih Franza Kafke. V romanih *Galjot* Draga Jančarja (1978, ²1984), *Raza* Ferija Lainščka (1986) in *Stari pil* Vlada Žabota (1989) se nekdanji varni eksistencialni položaj glavnega junaka raztaplja in svet, v katerem se giblje — ali bolje: lebdi —, je soroden kafkovski neznosnosti sveta. Med Kafkovimi deli smo za primerjavo izbrali romana *Proces* (1925) in *Grad* (1926) ter novelo *Preobrazba* (1916). V zastavljeni okvir bi lahko vključili tudi druge romane obravnavanih avtorjev (npr. *Severni sij* Draga Jančarja in *Pastorala* Vlada Žabota), vendar smo se omejili na romane, ki kažejo največ vzporednic glede romaneskni junakov, atmosfere in kompozicije.

Povoda za primerjavo med kafkovskim svetom in svetom slovenskih romanov sta bila dva: presenetljive vzporednice v notranji zgradbi romanov, temah, motivih in romaneskni atmosferi (v kratki analizi Starega pila tudi Tomo Virk ugotavlja, da je vsem trem slovenskim romanom skupen hermetično zaprti intimni junakov svet)¹ in posebno mesto Kafkove literature v razvoju romana.

2 Kafkovski romaneskni svet

O romanesknem svetu češki pisatelj, dramatik in pesnik Milan Kundera meni, da je »odmev božjega smeha«.² Božji smeh Kundera pojasnjuje z judovskim pregovorom *Človek misli, Bog se smeje*: Bog se smeje ob pogledu na mislečega človeka zato, ker človek misli, tačas pa mu resnica uhaja, saj človek nikoli ni tisto, kar misli, da je. In bolj ko ljudje mislijo, bolj se njihove misli razlikujejo med seboj. Ta novi položaj človeka so po Kunderi prvi uzrli romanopisci in na njem utemeljili novo umetnost — umetnost romana. Don Kihot misli, Sancho misli, izmika pa se jima ne le resnica o svetu, ampak jima uhaja tudi resnica o njima samima. Pred štiristo leti je Don Kihot odpotoval, iščoč pustolovščine, sodobni romaneskni junak pod »gradom« pa nima nobene izbire več. Pustolovščino so mu določili, ta pa je samo beden prepir z administracijo zaradi napake v njegovem dosjeju. Po treh stoletjih popotovanja se v rodno vas vrača sam Don Kihot, preoblečen v Kafkovega zemljemerca. Ali pa morda v Johana Ota, Kalmana Filijalo ali Evgena Maschantzkerja?

¹ Virk, Tomo (1991). *Mlada slovenska proza*. Maribor: Obzorja.

² Kundera, Milan (1988). *Umetnost romana*. Ljubljana: Slovenska matica.

3 Romaneski junak

Po Goethejevemu mnenju naj bi bil romanescni junak trpen ali vsaj ne delujoč v tolikšni meri; nasprotno pa od dramskega junaka terjamo učinkovitost in dejanje; Lukács za najustreznejšo obliko romana razglašča formo, v kateri je v središču dogajanja aktivni junak, ki pa živi v svetu, kjer ni več totalitete, imanence in smisla.³ Po Bahtinovemu mnenju junak do svoje smrti ostaja »etično nedokončan«.⁴ Pirjevec pa meni, da junak ne more biti junak, če ni utelešenje oziroma zvestoba tistemu, kar je temeljno določilo, smisel in bistvo človeka in sveta in čemur lahko rečemo tudi vrhovna ali najvišja ideja.⁵

Northroph Frye pripovedna dela, izhajajoč iz Aristotela, razvršča glede na moč junakovega delovanja.⁶ Tako je v *mitih* junak božansko bitje, saj obvlada ljudi in okolico; v *pravljicah* se junak razlikuje od drugih ljudi in okolice v svoji moči, kar mu omogoča nadnaravno delovanje; junak visokomimetičnih vrst — *epa in tragedije* — pa obvlada ljudi, ne pa svojega naravnega okolja. Junaki, ki jih ne moremo več poimenovati junaki, se pojavljajo v nizkomimetičnih vrstah — *komediji in prozi*. Kadar pa je junak po moči ali inteligenci slabši od nas, pripada t. i. *ironičnemu modusu*. Razvoj evropske pripovedne proze glede na Fryjevo razvrstitev junakov po moči delovanja kaže, da se zmožnost junakovega delovanja neprenehoma zmanjšuje, pripovedna proza zadnjega stoletja je vse bližja ironičnemu modusu.

V primerjavi bomo natančneje analizirali identiteto romanescnega junaka, njegovo zmožnost za akcijo oziroma dejanje, odnos med njim, družbo in oblastjo, odnos do erotike ter dogajalni prostor. Kljub nebogljenosti sodobnih romanescnih junakov bomo tudi v nadaljevanju uporabljali poimenovanje (glavni) junak, ki bo vsebovalo vnaprejšnje vedenje o njegovi neheroični podobi. Primerjava navedenih značilnosti romanescnih junakov utemeljuje primerljivost sodobnih slovenskih romanov s Kafkovimi proznimi deli in hkrati ugotavlja posebnosti, značilne za slovenske romanescne junake.

3.1 Identiteta glavnega junaka

Identiteto človeka pojmuje kot »nezamenljivost in enkratnost posameznika, ki ju sam doživlja kot svoj posebni slog in način vedenja, mišljenja in doživljanja ob vseh vrednostnih spremembah«.⁷ Romanescnega junaka z izoblikovano identiteto ne moremo enačiti ali zamenjati z drugimi subjekti, do družbe se opredeljuje dejavno, ta pa ga prepozna po imenu, zunanjem videzu, izrečenih besedah in dejanjih.

V romanescnem svetu, v katerem smo se znašli, ne poznamo preteklosti in socialnega ozadja junakov (izjema je Gregor Samsa), njihove lastnosti razkrivajo njihov Jaz, vendar se bralec zaman trudi odkriti vzroke njihovih nerazumljivih dejanj, saj se identiteta junakov sproti razkriva kot negotova, nerazložljiva. Poznamo zgolj imena junakov, ki pa so zlahka zamenljiva. Natančnejša analiza bo pokazala, da imena postajajo le algebraična in brezoblična znamenja ali z besedami Viktorja Šklovskega: »okamenele besede, ki ravno s svojo mrtvostjo sporočajo razkroj identitete romanescnega junaka«.⁸

³ Kos, Janko (1983). Roman. Ljubljana: DZS.

⁴ Bahtin, Mihail (1982). Teorija romana. Ljubljana: Cankarjeva založba.

⁵ Pirjevec, Dušan (1979). Evropski roman. Ljubljana: Cankarjeva založba.

⁶ Frye, Northroph (1957). Anatomija kritike. Zagreb: Naprijed.

⁷ (1997). Veliki splošni leksikon. Ljubljana: DZS.

⁸ (1984). Ruski formalisti. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Imena **Kafkovich** junakov so reducirana na inicialke (Joseph K., zemljemerec K.), ki bralca navajajo k ugibanju pravega imena in dopuščajo obstoj različnih oseb za enim imenom, spominjajo pa tudi na številke. Telegrafska okrajšava birokratizira človekovo identiteto in človeka zmanjša na delujoče, neprepoznavno in zlahka zamenljivo bitje v svetu seznamov in evidenc. Razčlovečenje subjekta kaže tudi Josephova smrt — pogine kakor pes in njegov ni grob človeka, ampak le kup zemlje, ki zaznamuje smrt brezimnika. Gregor Samsa, glavni junak Preobrazbe, sicer nosi polno ime, a le dokler deluje kot trgovski potnik. Po preobrazbi ga nihče več ne pokliče po imenu (razen enkrat iz ogorčenja), postal je le še »pošast«, »žival«, »ono«, »velikanska rjava maroga«, »stari govnač«. Ko strežnica najde Gregorja mrtvega, ne pokaže nobenega sočutja, pač pa le hladno, brezosebno poroča: »*Lejte no, poginilo je; tamle leži, popolnoma je poginilo*« (str. 72).

Glavni junak **Galjota** Johan Ot navidezno zlahka menja svoje ime, toda to je večinoma bodisi posledica »*krvave drajne*« bodisi junakovih notranjih nasprotij. Podobno kot Evgen Maschantzker v Razi, vendar odločneje in z več lastne pobude menja svoje družbene vloge: od čudaškega svobodnjaka do jetnika, trgovca, razuzdanca, berača in navsezadnje galjota. Zdi se, da vsakič hoče ubežati nečemu, kar ga srka v brezno nesvobode. Z novo družbeno vlogo Johan navidezno zamenja tudi svoj 'jaz', svojo identiteto, vendarle je v esenci svojega bivanja z vso gorečnostjo predan osebni svobodi. Zunanji odsev subjektive identitete kaže na razčlovečenost sveta, ki pa je bolj kot junakova osebna drža naravnost sveta, v katerem se je znašel.

Spreminjanje imena glavnega junaka je med vsemi obravnavanimi romani najbolj razvidno v **Razi**. Že na začetku bralec dvomi, ali je glavni junak v resnici Evgen Maschantzker, ali pa si je dokumente z imenom zgolj »*sposodil*« od padlega vojaka na fronti prve svetovne vojne. Tega ne ve niti junak sam:

»Svojčas se mu je zdelo, da bo zdaj zdaj srečal nekoga, ki mu bo pojasnil, kako je z njim, spotoma pa se je Svet razpotegnil in mahoma se je zasačil v grozljivi pomisli, da ne bo dosegel razodetja, ali pa ga bo enostavno zgrešil. In kaj bo on, na tem papirju dvakrat podpisani Evgen Maschantzker brez vedenja o tem, kdo je Evgen Maschantzker« (str. 11).

Negotovost Evgenove identitete potrjuje tudi njegovo kasnejše dvakratno preimenovanje, v Jena Forgasa in Kalmana Vrajolskega. Svoje ime junak poslednjič, tretjič zamenja pred smrtjo, ko znova — a izjemoma na lastno željo — postane Evgen Maschantzker, dobrovoljec. Razkorak med imenom in identiteto izpričuje Evgenovo bivanjsko negotovost, njegovo notranjo razdvojenost, nestanovitnost, ki ga na koncu požene v nesmiselno smrt. Nasilno preimenovanje junaka v Jena Forgasa in Kalmana Vrajolskega, junakovo prevzemanje novih družbenih vlog (kočijaž, tihotapec, vojak prostovoljec) je pot, ki ne vodi k cilju, pač pa na začetek: na koncu spet postane vojak in spet se imenuje Evgen Maschantzker. Vendarle Evgena, Jena in Kalmana povezuje pomemben element — to je junakova želja, da bi zapolnil bivanjsko praznoto, »*razo*«, zatorej različna imena in družbene vloge povezuje junakova identiteta, ki je ne zajame nobeno ime, tj. identiteta večnega iskalca.

Glavni junak v **Starem pilu** Kalman Filijala ves čas zgodbe ostaja Kalman, njegova identiteta se navzven ne spreminja, toda negotova je zaradi skrivnostnega in nerazumljivega sveta:

»Porajala so se vprašanja, vendar pa prav na nobeno izmed njih ni našel odgovora, kar je postajalo izredno mučno in je sililo k tlom: Od kod je prišel? Kam gre? Kaj se dogaja s temi ljudmi? Kam [...] Kaj je s tem jutrom? In kaj je sploh z njim samim? Je to še zmeraj on, Kalman, ali pa je nemara, medtem ko ni bil pozoren, postal nekaj drugega? In kaj je bil Kalman, če to, kar je sedaj, ni več on?« (str. 52–53).

Kalman je ves čas zbežan, preplašen blodnik po mračni in pusti pokrajini, ki je le sem ter tja zmožen tudi vpogleda v svoj lastni jaz. Zaježani presegajo meje človeškega, so zastrašujoči in preplašeni, živi in mrtvi hkrati (npr. Gusti, prividi pokojnih staršev, pogovor s starcem, ki zatrjuje,

da je njegova žena pokojna in da sta umrla skupaj). Njegova identiteta se med ljudmi, ki delujejo kot eno samo zlovesče telo, in v svetu, v katerem se nikoli ne zdani, razkraja. Okrog njegove identitete se je npletla iracionalna mreža, zastrašujoča norčevska igra, ki jo nenehno izgublja. Podobno kot Kafkovi junaki tudi Kalman v Starem pilu ne ve, kdo je in kakšno vlogo igra v celoti odnosov. Njegova identiteta je izmuzljiva, to izvira zlasti iz njegove nezmožnosti za dejanje. Kalman ne prepozna niti identitete ljudi okrog sebe, kajti ime in identiteta sta med Zaježani izgubila še poslednjo trohico logične povezanosti. Zaježane zaznamuje kolektivna karakterizacija — podobno kot so tudi v Procesu in Gradu vsi ljudje po neki neugotovljivi logiki del sodišča oziroma del gradu.

3.2 Junakova zmožnost oz. nezmožnost za dejanja

Junakova dejanja so uresničenje njegove odločitve ali volje, z njimi dopolnjuje svet okrog sebe in ga spreminja glede na svoje zmožnosti in vrednote. Dejanja izražajo junakov odnos do življenja in njegovo moč oziroma nemoč. Z dejanjem človek izstopi iz ponavljajočega se sveta vsakdanjosti, iz množice in postane posameznik. Po Fryevi razvrstitvi pripovedne proze glede na moč junakovega delovanja je za nizkomimetične vrste, kamor spada roman, značilno, da junak ni več pravi junak, saj ni zmožen obvladati ne družbe ne narave.

Kafkovski junak, ki mu usoda samovoljno menja imena in ga preoblači v vedno nove identitete, je povsem nemočen. Želi si aktivno posegati v svet, vendar tega ni zmožen. Svet, v katerem se je znašel, ni več svet razumnih pravil, je svet »drayne«, svet, v katerem se ne dá ničesar vnaprej predvidevati, se nad ničimer čuditi.

Kafkovim junakom od prelomnega dogodka naprej ne preostane nič drugega, kot da čakajo. Dovoljena so jim le drobna dejanja, dejanja, ki pa so bolj kot dejanja nedejanja, saj so že vnaprej obsojena na neuspeh. Junakovo hlastanje po zvezah z gradom, po vzrokih za obtožnico in po toplini družine je zaman. Edina in največja sprememba je smrt, a tudi to pričakajo povsem mirno, spokojno — kot bi bili umrli že davno pred tem.

Josef K. v **Procesu** je prvi prokurist v ugledni banki, vesten in priden delavec, vse dokler ga nekega jutra ne primeta »gospoda v črnem«. Njegova neutrudna volja do dela se iz službe prenese na proces. Toda že na prvi obravnavi podvomi v svoje dejanje in njegovo samoprepičanje se začne razkrajati: »Ali je prav presojal ljudi? Ali je svojemu govoru pripisoval preveč učinka?« (str. 35). Od tedaj so vsa njegova dejanja le poskusi, že vnaprej obsojeni na neuspeh. Dvom, ki ga je začel najedati ob prvi obravnavi, ga spodbudi k dejanjem, ki počasi, a zagotovo potrjujejo nesmiselnost njegovega boja. Drobna dejanja, ko išče pomoč pri odvetniku, slikarju Titorelliju, piše vlogo, skuša biti še naprej vesten v banki, na proces ne morejo vplivati. Zato se ta dejanja prevešajo v nedejanja. Odločnega dejanja ni zmožen niti, ko gre za njegovo življenje ali smrt: »K. je zdaj natančno vedel: njegova dolžnost bi bila, da bi nož, ki je nad njim šel iz roke v roko, sam prijel in zabodel. Tega pa ni storil, ampak je obrnil še prosti vrat in pogledal okoli« (str. 158).

Ne le Joseph, pač pa celotni mehanizem sveta ni zmožen pravih dejanj. Sodišče nenehno deluje, a ničesar ne razreši, izgublja se v gorah obtožnic, obtoženci v nedogled čakajo na razrešitev svojega primera, tudi odvetnikovo pisanje prve vloge neprestano teče, »nikoli pa ni bila končana, kar se je največkrat pri naslednjem obisku pokazalo kot velika prednost« (str. 87). Nasprotje med nedelavnostjo sodišča in življenjsko pomembnimi odločitvami je odtujeno racionalizmu sodobnega človeka, zato straši in vznemirja.

Zemljemerec K. v romanu **Grad** ima podoben položaj kot Joseph K. Tudi zemljemerečeva dejanja so na neuspeh obsojeni poskusi, da bi navezal stike z gradom in tako osmisli svoj prihod in svoje bivanje na gradu. Zemljemerec ne sprevidi, da se svet, v katerega je zašel, ravna po drugačnih pravilih, zato kljub neučinkovitosti lastnih dejanj vztraja pri majhnih poskush.

V **Preobrazbi** je Gregor Samsa zaradi preobrazbe obsojen na fizično negibnost. A nezmožnost za dejanja je najbolj očitna v njegovem odnosu do preobrazbe. Edino, kar ga vznemirja, je zamuda

jutranjega vlaka. Kljub negibnosti skuša z majhnimi poskusi posegati v družinsko dogajanje (ko praznijo njegovo sobo, se z vsem telesom nalepi na fotografijo ženske v krznu, ki je visela na steni; ko zasliši violino, pomoli precejšen del trupa iz jedilnice, kjer prestraši osuple in zgrožene podnajemnike). Njegova dejanja pa so bolj kot želja po vrnitvi v prvotno stanje hlastanje za toplino družine. A vendarle se sčasoma tudi ta dejanja zreducirajo na sprijaznjenje s položajem, podobno kot v *Procesu* in *Gradu*.

V **Galjotu** je obstoj Johana Ota sicer pogojen s prostorom, prepolnim idej, ki ga razčvetverjajo, vendar je njegov upor vztrajen in nepopustljiv. Njegova dejanja so podrejena zakonom oblasti, vendar ostajajo razumna, motivira jih njegovo prepričanje o individualni svobodi posameznika. Kljub temu da se Johan zaveda brezizhodnosti sveta, je neustrašen, globoko v njem ni kakšnih iracionalnih strahov kot v *Žabotovem Kalmanu*, niti čakanja ali ždenja, je pa ponavljanje istega vzorca dejanj: iskanje zatočišča — krivda — beg. Zadnje dejanje ga vselej povrne na začetek. Nedejanja Johana Ota so zato bolj posledica sveta »*krvave drajne*«, kot pa subjektive notranje drže. Johan Ot namreč ne bi mirno nastavljal svojega vratu za končni zamah rabljev, kot je to storil Joseph K. Za življenje se bojuje do konca: »*Izmazal se bom, je pomislil, izmazal se bom. Zjutraj bom trezen in teh prekleth sanj ne bo nikjer več*« (str. 399).

Evgen Maschantzker v **Razi** je dejaven junak, toda za večino svojih dejanj se ne odloča na lastno pobudo. Potisnjen je vanje — kot razmehčana gmota, ki se oblikuje po mili volji. Usoda ga samovoljno vrtniči in preobrača, kajti nima volje, da bi se ji upiral. Evgena sicer žene k razkritju lastne identitete, a na trpen, pasiven način — zgolj upa, da bo srečal nekoga, ki mu jo bo razkril. Njegov boj je zaradi odtujenosti samemu sebi izgubljen, še preden se zares začne.

Umor kobile in ugrabitev Rase sta edini samostojni dejanji, ki ju je Evgen zmožen. Vsa druga so samo dejanja, motivirana iz sprijaznjenosti z usodo in pasivne prepuščenosti svetu in ljudem, da z njim počnejo, kar se jim zahoče. Nasilnost in sprevrženost dejanj kljub temu kaže, da njegovo življenje vendarle uravnava neko notranje hrepenenje. Toda zdi se, da je hrepenenje uresničljivo le z dejanji, ki nasprotujejo naravnim človeškim zakonom. Zato mu za zadnje dejanje, podobno kot zemljemeru K., zmanjka moči — šele potem, ko v prividu zagleda nadporočnika Heteysija, si vzame življenje.

Glavni junak **Starega pila** Kalman Filijala namesto dejanj le skloni glavo, ne zmore niti iztegniti roke v pomoč, ne drzne si odpreti okna, vsakršna vnema za dejanje potihne v malodušje in misel na dejanje je le neuresničljivo sanjarjenje. Vsa njegova dejanja so neodločna, že vnaprej obsojena na propad. V njem se zamisli o dejanju sicer porodijo, a ko bi jih moral uresničiti, se vse razblini: »*Hotel jim je še reči, naj mu dajo mir, toda (...) le glavo je sklonil*« (str. 35); ko hoče ponižati točajko, si predstavlja, da ga bo prosila usmiljenja, a »*le pogled je dvignil in vse se je sesulo*« (str. 24); Gustija pred njegovimi očmi zalije voda, on pa: »*Še roke ni iztegnil ... in je bilo mimo*« (str. 57); v izbi se Kalmanu zdi zadušljivo, »*toda on kajpada tega ni mogel predlagati, tudi lotiti se ni mogel kar tako, meni nič tebi nič tistih oken — dopovedoval si je sicer, da ni nobenega razloga, zakaj pravzaprav te ga ne bi storil, a drznil si vendarle ni*« (str. 93). Junakov aktivni odnos do sveta razpada, ne išče sveta varnosti in zanesljivosti, kot ga vsaj na začetku iščejo Kafkovi junaki, niti se noče povrniti v neki prejšnji svet. Kot pravi subjekt bi Kalman moral biti zmožen odločitve, da zapusti to pusto pokrajino, vendar njegovo voljo do dejanj vsakokrat preseže neka iracionalna sila. To je tista iracionalna sila, ki deluje ne samo v junaku, ampak tudi v morbidnem prostoru, med ljudmi, ki so živi in mrtvi hkrati.

Junaki obravnavanih romanov niso tragični hamletovski junaki, ki s svojimi dejanji skušajo spreminjati svet. Njihova dejanja se vrtijo v krogotoku brezizhodnosti. Nobeno dejanje ne spremeni junakovega položaja v svetu, ne vpliva na okolje, je kot prozoren zamah, ki se zdi resničen, a je le privid. Za vse junake je najbolj značilno dejanje čakanje, ždenje in brezsmiselno ponavljanje brezplodnih dejanj. Vsa prava dejanja so sprevržena, kot da bi se morali zadnji ostanki namer, načrtov na prehodu iz subjektivnosti v objektivnost po neki demonični logiki deformirati v moralno popačena, nesprejemljiva dejanja, npr. telesno zblizanje Kalmana in točajke v *Starem*

pilu, Evgenovo razcefranje kobile Vilme v Razi, Johanova sla po nasilju do Matilde v Galjotu, zemljemerčeva preračunljiva ljubezen do Friede. Ne zdi se, da bi bila pokvarjena junakova imanentna bit, temveč je vanj preniknilo zlo kot vodeče načelo sveta.

3.3 Razmerje med javnim in zasebnim

Razmerje javno — zasebno vključuje razmerje med posameznikom in ljudmi, ki ga obkrožajo, in razmerje med junakom in oblastjo, ki narekuje pravila življenja. Družina kot varno zatočišče je razpadla, ljubezen kot temeljni odnos med moškim in žensko je reducirana na popredmeteno telesnost. Svet še zdaleč ni več prijazen do človeka, ljudje so si tuji, oblast pa si jemlje pravico, da uravnava življenje ljudi. Vendar bolj ko oblast postaja prikrita in nerazpoznavna, več razvidnosti in prosojnosti terja od svojih podložnikov. Junaki tega nočejo ali (zaradi nevednosti) ne znajo razumeti, zato svet dojemajo kot kolektivno, sovražno, temno silo. Nastaja spor med legalnim in legitimim: spor med oblastjo, ki je legalna, in junakom, ki je legitimen. »Raza« se pogloblja in širi, prostor pa oži in znižuje. Subjekt se krči v stisnjeno kepo človeške gmote.

V **Procesu** je Joseph K. obtožen, a ne ve, zakaj. Stražnika, ki ga primeta, sta le nižja nameščenca, zadolžena za aretacijo, ne pa za pojasnila. Ukaze za aretacijo izreka sodišče, čigar postava pa ni poznana, zato tudi vzroki obsodbe za vselej ostanejo neznani. Bolj ko se junak trudi razkriti delovanje sodišča, bolj se povečuje razdalja med njim in oblastjo (sodiščem) ter med njim in ljudmi. Vsi ljudje, ki jih srečuje, so povezani s sodiščem, vendar so vsi nevedni in brezčutni. Svet zasebnosti, medčloveških odnosov se spreminja v svet javnosti, ki je brezčuten, grob in neoseben. Odnos med odvetnikom in obtožencem spominja na človeško ravnanje z živaljo: »*To ni bil nikak klient več, to je bil odvetnikov pes*« (str. 135). Zdi se, kot da bi funkcija razjedla človečnost. Medčloveško odtujenost, ki vlada v kafkovskem svetu, kaže Josephovo prizadevanje za telesni stik; nadzorniku ponudi roko, a jo ta hladnokrvno zavre; tudi gospa Grubach se izogne njegovi ponujeni roki. Josephova potreba po človeškem stiku se najbolj eksplicitno razkrije na koncu romana, ko K.-jeva glava sloni na kamnu, pripravljena na smrt:

»Kakor zdrhti svetloba, tako so se tam razmaknile oknice na nekem oknu, neki človek, šibak in tenak tam v daljavi in višini, se je sunkoma sklonil daleč naprej in še bolj daleč stegnil roke. Kdo je bil to? Prijatelj? Dober Človek? Nekdo, ki je sočustvoval z njim? Nekdo, ki je hotel pomagati? Je bil en sam? So bili vsi?« (str. 158).

V **Gradu** glavni junak zemljemerec K. nasilno vdre v življenje vasi in gradu grofa Westwesta. Grad nadzira delovanje vasi, četudi je hkrati blizu in daleč. Grad ima značilnost brezmejnega labirinta, junak ne bo nikoli prišel do konca brezkončnih hodnikov, nikoli ne bo ugotovil, kdo je izrekel usodni ukaz. Ljudje pripadajo gradu, a niso njegov del. So stopljeni v enotno gmoto, so kolektivni subjekt, ki se ravna po ukazih gradu. K. skuša to razumeti z racionalnimi predstavami o svetu, zato ostaja zmeden in neveden. Vendar pa odtujeni odnosi ne delujejo samo med zemljemerцем in gradom, ampak so tudi vaščani odtrgani od gradu: »*Vsi stiki so le navidezni, vi pa jih imate zaradi svoje nevednosti za resnične*« (str. 130).

Johan Ot v **Galjotu** je novodobni človek, ki ne verjame v celovitost sveta. Drugačen je, zato je vselej kriv in vselej nadzorovan. Meja, ki loči zasebno in javno, je svoboda subjekta. In Johan Ot ima nekaj, česar drugi junaki nimajo — osvobajajoče spoznanje, da meja med njim in množico mora biti. Ne pristaja na čredno mesto v množici, ki mu ga kar naprej ponujajo: »*Sam se gre, sam si hoče svojo usodo krojiti. Zakaj se ne priključi, zakaj se ne ravna v isto z Bogom ali Hudičem, z njihovimi sodelavci na tej zemlji?*« (str. 271). Ravno zaradi neomajne zvestobe svoji drugačnosti nenehno vzbuja sum, priteguje pozornost, je nenehni krivec. Prosesi, ki jih izvaja oblast, so podobni procesom pri Kafki in Lainščku: obtoženec je obtožen, ker se mora kartoteka, ki je prazna, napolniti; nerešeni primeri morajo končno dobiti krivce; bolezni morajo biti pojasnjene in strah ljudstva mora biti odpravljen s kaznovanjem krivca. Johan tako ugotovi, da »*je prav vseeno, kaj odgovori*«, zaveda se, da »*je tu po logiki nekega skrivnega sistema in mehanizma že vse določeno*«

(str. 284). Obramba torej ni mogoča, oblast deluje po svojih načelih. Okrivljeni grešnik postane točka, kamor se prenese vsa skupinska negativiteta. Z njimi uravnava množico, ji daje 'kruha in iger'.

Oblast ima v **Razi** pomembno vlogo, saj je zgodba umeščena v konkreten zgodovinski čas in prostor. Vršilci oblasti, žandarmerijska pisarna z nadporočnikom Janosem Hetyesijem in pisarjem Hanjošem, kažejo njeno dvoličnost in pokvarjenost:

»kraja ni več kraja, umor ni umor, tisto, za kar sem si najbolj na čistem, da je grešno, mi speljejo pred nosom, obešati pa moram nedolžne ... Ni je stvari, o kateri bi odločal — razumeš: žandarmerijski načelnik, ki naj bi skrbel za red in pravico v okraju« (str. 115).

Oblast se pohlepno in nizkotno igra z usodo ljudi in mürske ravnine, pri čemer za uresničevanje svojih namer potrebuje množico, ki jo preslepi z obljubo boja za domovino. Vendar pa Evgen ne pristaja na takšno oblast, odziva se kot subjekt: *»Ker: ne bomo se bili ne za kralja ne za komisarja! Ker: le tisto razo bomo osvobajali — tisto, ki nam jo zmeraj znova zagmejo«* (str. 168). In prav zato mora postati žrtev skupinske negativitete.

Podobno kot zemljemerec K. je tudi Kalman v **Starem pilu** popolni tujec v svetu, ki deluje po drugačnih pravilih. Zaježani so sumničavi ljudje, med njimi se Kalman počuti slabo, *»nekako odrinjen in sam kakor hudodelec«*, ljudje se ga izogibajo, kakor bi bil kužen, ali pa kakor da bi jih bilo strah, da se nalezajo krivde, ki so mu jo naprtili. Med njim in ljudmi so le še boljšanje, hlad, tišina. Nekakšna behavost je značilna ne samo za ljudi, ampak tudi za oblast. Tudi oblast je popačena kreatura, ki življenje v Zajezju uravnava z enim samim sredstvom — erotiko. Bralcu se dozdeva, da s pomočjo obscene ljubezni in zgodbe o stotniku, ki išče deklinico, v zamolklem svetu perverzna točajka Lucija drži v rokah vse niti oblasti. Erotika, orodje oblasti, le še spominja na neko davno pohojeno toplino medčloveške ljubezni; njena dejanja so nasilna, kruta in vselej sprevržena. To ni oblast, ki bi skrbel za mirno življenje prebivalcev, ampak ravno z njeno pomočjo vzdržuje atmosfero, ki ljudi nagiba k nasilju, samomorom. Svet javnega in zasebnega je zlit. Množica je zgolj poosebljenje zasebnih želja točajke Lucije, ki jih zna spretno vtirati v njihova dejanja. Ni več meje med zasebnim in javnim, legalnim in legitimnim. Pervertiranje zasebnega v javno podira meje, kjer pa ni mej, je možna manipulacija.

3.4 Ljubezen in erotika

Tujost med junaki in družbo napoveduje dvom v resnično ljubezensko razmerje med moškim in žensko, na podlagi katerega bi junaki lahko osmislili lastno življenje. Ljubezen se reducira na čutnost, ki ni niti užitarstvo več, pač pa le še sredstvo, ki ponižuje in razoseblja. To zelo nazorno kaže izbira prostora, kjer se odvijajo spolni akti. To ni več postelja, ampak smetišče, lužice piva pod točilnim pultom, skedenj, hlev, vhod v točilnico, kot sodne dvorane. Intimnosti, ki je spremljala to nekdanj posvečeno dogajanje med moškim in žensko, ni več. Vse se odvija javno, za kolektivni užitek, lahko celo kot predstava na gledališkem odru. Ljudje so objekti, ki se med seboj poljubno mešajo, izposojajo in prodajajo. Ljubljenje je vse bolj podobno živalskemu parjenju.

V **Procesu** Joseph K. ženske ni več zmožen idealizirati, pa čeprav hrepeni po ženski nežnosti, dobroti in odrešitvi. Naklonjen je svoji sestanovalki gospodični Būrstner, vendar njuni stiki bolj spominjajo na srečevanje naključnih znancev. Po prijjetju se Josephu ženske ponujajo kar same od sebe, vendar se izkaže, da je ženska pomoč le slepilo, ena od mnogih prevar, ki jim naseda obtoženec. Možnost telesnega stika med moškim in žensko se spreminja v kupčijo (žena sodnega sluge naj bi Josephu pomagala s svojimi zvezami na sodišču, odvetnikova služabnica Leni pri odvetniku). Spolni akti se lahko odvijajo kjerkoli, tako si npr. študent pravoznanstva vzame ženo sodnega sluge kar sredi javne obravnave. Čutnost je razvrednotena, tako kot so razvrednoteni tudi medčloveški odnosi.

Za zemljemera K. v romanu **Grad** je Frieda zgolj ena od možnosti povezave z gradom. Zanj je njena vrednost ravno v poznanstvu z grajskim uradnikom Klammom, pa tudi Friedina odločitev za K.-ja je preračunljiva. Že njuno prvo srečanje je čutno zблиžanje brez globljega čustvovanja in ljubezenske vznesenosti:

»Objela sta se, malo telo je gorelo v K.-jevih rokah, zavalila sta se v nekaki nezavesti, ki se je K. neprestano, vendar zaman skušal rešiti iz nje, nekaj korakov naprej, zamolklo udarila ob Klammova vrata in potem ležala v majhnih mlakah piva in v drugi nesnagi, ki je pokrivala tla« (str. 104).

Umazanija in nekaj posvečeno dejanje med moškim in žensko se izenačita, postajata neločljiva. Ljubljenje ne kaže nobenih gibov strasti, oboževanja, navdušenja nad telesnostjo, ampak le nasilno in bolečino zbujujoče poniževanje:

»Tam sta ležala, vendar ne tako prepuščena drug drugemu kakor tedaj ponoči. Ona je nekaj iskala in on je nekaj iskal, divje, kremžila sta se, silila sta z glavo v prsi drug drugemu, iskala sta in njuni telesi, ki sta se metali drugo na drugo, ju nista pripravili, da bi pozabila, ampak sta ju spominjali na dolžnost, da iščeta; kakor psi obupano grebejo po tleh, tako sta grebla po svojih telesih; bila sta zapuščena, razočarana, in da bi si vzela še zadnjo srečo, sta šla njuna jezika večkrat drugemu čez obraz« (str. 107).

Zasebno življenje ni več prostor intimne. Med Friedo in K.-jem sta nenehno prisotna pomočnika, za Amalijino raztrganje uradnikovega pisma ve vse mesto, ki se zato odvrne od Barnabasove družine. K.-jeva pomočnika sta izsiljevalca in nadležneža. Pomočnika sta Friedi in K.-ju nenehno za petami, niti najintimnejši trenutki ne minejo brez njune navzočnosti. Tudi najintimnejši prostor je postal prostor javnega: spalnica Friede in K.-ja je kar v šolski učilnici, edina pregrada pred pogledi otrok pa sta bradlja in konj, prekrita z odejo.

Johan Ot v **Galjotu** potone v omami erotične sle na treh prelomnicah svojega življenja, toda nanjo pozabi takoj, ko zasliši ukaz svoje notranjosti. Prvič se z njo sreča, ko se zaljubi v žensko z »vročimi zenicami«, naslednjič v bratovščini nove štifte, ko se takoj prvo noč k njemu priplazi noseča priležnica vodje bratovščine. Zблиžanje s priležnico vodje bratovščine ni nič posvečenega, je le »drajsanje« (str. 110), odnos z Matildo Locatelli pa ljubljenje z žensko, ki jo vidi kot »žival brez telesa, z dvema udoma in črnim trikotnikom na vrhu« (str. 196). Podobno kot v Kafkovem Gradu se spolni akti odvijajo na najbolj neprimernih mestih: »Zgodilo se je med nekakšnimi smetmi, med nekakšnimi spolzkimi ostanki jedil, med cvilečimi mačkami, da je bilo vse skupaj res naglo in zasoplo in spolzko. A Matilda je bila srečna. Posvinjana in srečna« (str. 179). Umazanija, smetišče in telesna ljubezen podobno kot v Kafkovem Gradu sodijo skupaj. Spolnost se sprevača v svoje nasprotje. Ni več dejanje ljubezni, ampak zaradi nesmiselnega postaja dejanje zločina. Johan pa kljub temu ostaja svoboden, kajti zmožen se je upreti hudodelcu v sebi, ne dovoli, da bi zlo sveta preniknilo tudi vanj. Svobodno se odloča in je zato zmožen dojeti spoznanje, da odnos med moškim in žensko ni več ljubljenje, ampak parjenje.

Odnos med moškim in žensko je v **Razi** opisan suhoparno, popredmeteno. Lainšček v oblikovanju ljubezni med Raso in Evgenom prvotno čutnost postopno razvija v globljo vrednoto. Njun odnos se od prve nasilne vdaje počasi razvija v ljubezen, toda ta je zaznamovana s hrepenenjem, ki preseže ljubezen. Iskanje identitete je pri obeh junakih, Rasi in Evgenu, pomembnejše od ljubezenskega hrepenenja. Evgen postopno odkriva, da bi ravno s pomočjo ljubezni našel tudi samega sebe in zapolnil bivanjsko praznino:

»Da bi zapolnila razo, ki je zijala med njima, najverjetneje. Da bi se dotikala. Se izprašala. Ker zaljubljenca nista bila, tudi ljubimca ne, niti prijatelja, navsezadnje — a zatiščala sta drug k drugemu, kakor bi ta bližina varovala vsega hudega. Pa si nista zmoгла nuditi zavejta« (str. 120–121).

Toda Rasin odhod izniči njegovo poslednje upanje.

V **Starem pilu** je edina ženska, ki vznemirja moške, debelušna točajka Lucija. Vsi drugi gostje v točilnici so le »zamrli obrabi«, »nagačena smrt«, ki si erotike želijo, a le kot opazovalci. Prostor za to dogajanje med moškim in žensko je točilnica — svet javnega. Točajka Lucija je sprijena, s homoerotiko in spodbujanjem želje po erotiki obvladuje Zaježane. Spolna dejanja med moškim in žensko so povsem razvrednotena, razčlovečena do skrajnosti, podobna živalskemu parjenju: »*V usta mu je vtaknila kos perila za uzdo, ga zajahala, nakar je moral hrzati in tekati za njo po sobani*« (str. 83). Z erotiko je nekaj hudo narobe, kajti zблиžanje med moškim in žensko ni spontano, pač pa nasilno, iracionalno in celo nekrofilčno. Iracionalnost in morbidnost potrjujejo tudi homoerotika Lucije, homoseksualnost stotnika in spolna nezmožnost nekaterih Zaježanov. Tudi v vseh treh Lucijinih erotičnih zgodbah je nekaj obscenega, v vseh nastopajo spolno deformirane ali nepotešene osebe. V prvi je Lucija le hrepeneča opazovalka, željna spolnosti, v drugi zgodbi je sprva nasilni župan postal imun na spolnost, v tretji pa je Zef spolno nesposoben, čeprav navidezno živi spolno aktivno življenje. Zato seveda čutnost ne more biti ljubezenska sla, pač pa le »*premetavanje, krčenje, zvijanje, brcanje in drajsanje, obscena zabava v točilnici, med mrtveci na starem skednju in domišljiji*«.

3.5 Dogajalni prostor

Prostor, v katerem se junaki gibljejo, v precejšnji meri odslikava njihova notranja občutja. Horizontalna zaprtost prostora omejuje polje junakovega delovanja in v človekovo notranjost vnaša občutek omejenosti, nesvobode. Prostor pa znižuje tudi vertikalna dimenzija prostora, tj. nebo, s katerega na junake padajo megla, sneg, zlasti pa gost in vlažen zrak. Oženje in nižanje prostora ne pomeni le zamejitve možnosti delovanja junaka, pač pa tudi pomanjkanje zraka.

Za Kafkove romane je značilen geografsko nedoločen dogajalni prostor, brezimni kraj, zato atmosfere ne zaznamujeta nacionalnost in zgodovinskost prostora. Prav zaradi geografske nedoločenosti pa prostor postaja nadčasoven in bi ga lahko prenesli v vse kraje tega sveta. Stvarna geografska določitev prostora je značilna za Razo in Galjota. Raza razkriva razpetost Prekmurja med Madžarsko in Jugoslavijo po 1. svetovni vojni, v Galjotu pa se prostor razširja na Zahodno in Srednjo Evropo, čeprav se prizorišče na koncu vrne na začetno postajo. Geografsko nedoločen, a vendarle poimenovan je dogajalni prostor v **Starem pilu**. Dogajalni prostor **Starega pila** je močvirnata vasica Zaježje, ki že z imenom razkriva njeno atmosfero.

V ospredju navadno nista pokrajina in prostor, v katerem se junak giblje, ampak način junakovega prebijanja skozi pokrajino. Prostor je okvir, znotraj katerega se kaže junakovo gibanje skozi lastno usodo, še bolj pa njegova nemoč v boju z njo. Iskanje lastnega smisla je v tesni povezavi z iskanjem doma kot varnega zatočišča. Toda podobno, kot razpade varno zaledje družine, se razblini tudi topla podoba doma. Junaki slovenskih romanov in zemljemerec K. v Gradu so vsi prišleki, tujci. Vdrejo v tuj svet, v njem skušajo najti sebe, pa ne najdejo ne sebe ne doma in ne soljudi. Ostajajo tujci — tako kot na začetku.

V **Preobrazbi** je Gregorju najljubša njegova soba, ki mu po preobrazbi tudi edina ostane. Vendar jo po preobrazbi začne doživljati drugače, je »*nekoliko premajhna človeška soba*« (str. 31). Ko jo začnejo prazniti, mu je, kot da bi delček za delčkom odnašali njegovo preteklost. Toda soba ne ostane dolgo prazna, kmalu jo napolnijo s staro šaro. Gregorjev najljubši prostor postane ropotarnica, Gregor pa le eden od kosov odvečnega pohištva.

V **Procesu** je prostor oblikovan zelo pomenljivo. Josephov dom je ena samcata soba, v kateri se Joseph kot podnajemnik ne zadržuje veliko. Po prijettu Joseph postaja vse pogostejši obiskovalec sodnijskih pisarn, sodne dvorane in odvetnikove pisarne. V sodni dvorani in sodnijskih pisarnah Joseph čuti zatohlost in zdi se, da je zrak zasičen s krivdo. Majhni, nizki in vlažni prostori omejujejo junakovo svobodno gibanje, tesnoba prostora se iz zunanosti seli v junakovo notranjost. Majhna okna zastirajo dostop svetlobi, temačnost pa skupaj z utesnjenostjo ustvarja občutek mračne brezizhodnosti. Ni zraka, ni možnosti svobode, rešitve, bega. Zrak v majhnih prostorih, kjer je

veliko obtožencev, ne more biti svež, toda Joseph zatohlost čuti povsod in zdi se, kot bi se zrak napil njegove krivde.

V **Gradu** zemljemerec K. prispe v vasico, ki je del gradu, a vendar ločena od njega. Poslopje gradu je že zdavnaj brez ometa, tudi kamen se ruši. Stolp stanovanjskega poslopja je enolična okrogla zgradba z majhnimi okni in z odprtim, hodniku podobnim vrhom. Kapela je podobna nekakšnemu skednju, šola, nizko in dolgo poslopje, pa daje vtis nečesa začasnega in starega. Tudi poti so sila nenavadne:

»Cesta, glavna cesta v vasi, namreč ni držala h grajskemu hribu, ampak le v njegovo bližino, potem pa je kakor nalašč zavila, in čeprav se ni oddaljila od gradu, se mu tudi približala ni« (str. 77).

K. ima občutek, da vasi z majhnimi hišami z majhnimi okni ni ne konca ne kraja. Podobno kot Joseph K. tudi on (v gostilniški sobi) čuti, da je zrak zatohel. Sedež oblasti, grad, je ponavljajoči labirint, v katerem se človek zlahka izgubi. Majhna okna, navidezne meje, odprtost vrha, ki tako kot stopnice opozarja na povezanost tostranstva in onostranstva, zatohel zrak — vse omejuje svobodo človeka, ga zapira v ciklično brezizhodnost, ki ji ni mogoče ubežati.

V **Galjotu** je Johan Ot brezdomec, obsojen na tavanje: »Je bilo kje in kdaj kakšno stalno in mirno domovanje? Ni se mogel domisliti. Um ni hotel nikamor. Stal je in bežal v obupnem naporu po rešitvi i, rešitvi« (str. 257). Družbene razmere ga vselej znova poženejo v beg, na pot blodnje in nesmiselnega tavanja. Nenehen beg omejuje njegovo gibanje in bivanje. Vendar tudi tedaj, ko je bil prostor njegovega gibanja najbolj zamejen (galeja), je »Galjot je imel v prsih prostranstva. Ves nori in zmedeni svet, vsa njegova razumna in nerazumna razsežja so se podila notri v tem z brzotninami zaraščanem telesu« (str. 333). Tesnoba v njem — podobno kot pri Kalmanu v Starem pilu — oblikujeta vročina in vlaga in zdi se, da tudi ni pravega dneva. Prekladajo se »gosti skladi zraka«, zrak je nenehno gost in težak in v deželo prinaša bolezen. Prave svetlobe ni veliko, kajti »črni svod neba z vso težo pritiska k tlom«. Johan ravno zaradi svobode v sebi preživi galejo. In osvobojen si želi samo nečesa: doma. Prostorski krog blodnje in iskanja smisla pa se na koncu sklene tam, kjer se je začel — v kapelici na Štajerskem.

V **Razi** Evgen Maschantzker, 32-letni popotnik, čez rusko prostranstvo in razdejana Ogrsko prispe v Soboto, da bi našel samega sebe. Evgen znotraj te pokrajine skuša najti identiteto, ki jo je izgubil v daljnih ruskih prostranstvih. Junak Soboto vidi kot temačno mesto, a vendarle to ni zamolkla in vlažna pokrajina, s kakršnima se srečujeta junaka v Starem pilu in Galjotu. Toda podobno kot junak pri Kafki in Žabotu tudi Evgen svoja notranja doživetja projicira v doživljanje narave. Tesnobo občuti prostorsko, seseda se vanj kot spomin, ki ga noče zapustiti. Pokrajina mu ni domača, vanj vrača občutek tesnobe, kajti »hiše na drugi strani ulice so bile sive in zapuščene, kakor bi v njih prebivali duhovi« (str. 32). Sonce ob junakovi smrti je »še zmeraj zgolj medlelo skozi sivino« (str. 171) in mrzli kamen »je bil njegova edina utrdba« (str. 61). Pokrajina je projekcija junakovega razpoloženja, hkrati pa je v svoji zgodovinski določenosti tudi ena izmed njegovih bistvenih vrednot. Mürska pokrajina je v Razi del hrepenenjske ideje, ki bi zmogla zapolniti njegovo bivanjsko praznoto, »razo«.

V **Starem pilu** Kalman zaide v vasico Zajezje, obdano z griči, za katerimi se morda skrivajo druge, srečnejše vase, a za Kalmana je to prazno upanje. Zajezje je svet »zadehlega močvirja, prihuljenih domačij, zamehurjenih ribnikov ob mlinu, strašljivih skednjev, skrivnostnega grajskega stolpa in zakotnih kolovoznih poti«. Kalmana groteskna podoba narave straši, vse je mrtvo in prazno, nikjer ni žive duše, nikjer varnega zatočišča. Končno prispe do — vsaj navidezno — varnega zatočišča: točilnice, toda: »Kljuka je grdo zaškripala in le s težavo jo je potisnil navzdol — kot bi je že dolgo nihče ne premaknil« (str. 18). Škripanje vrat je kot zlovešče opozorilo, ki se kmalu potrdi. Točilnica ni prava točilnica. Ljudje v njej pijejo, ne da bi naročili, z veseljem spremljajo obsceni program na kvazi gledališkem odru, v točilnici celo spijo. Točilnica se lahko spremeni v vežice za trupla in mesto smrtnih obsodb. Vhod v točilnico je nenavaden, hladen — tako kot njeni prebivalci. Okna

so črna od dima in plesni, vrata škripajo, kot bi opozarjala na nevarnost in zlo slutnjo. V njej vlada zadehla mrakobnost, a tudi zunaj veje migotavi somrak. Prostor živi skupaj s prebivalci: tudi ljudje so mlahavi, zabuhli, upadli in resnobni; iz njihovih oči se mrzlo reži, vse je eno samo ugaslo bolščanje in »skrepenela tišina«.

Skupna značilnost vseh junakov je, da nihče nima doma, v katerem bi našel varno zatočišče. Izjema je Gregor Samsa, vendar njegov dom razkriva prav hlad in odtujenost. Vsi razen Josepha K.-ja in Gregorja Samse so popotniki in brezdomci. Prostor, tako interieri kot eksterieri, ni sam sebi namen, ampak upodablja najbolj skrite vzgibe romanesknih junakov.

Pokrajina je v vseh romanih, ki zajamejo zunanji prostor, ponavljajoča, globeli so enake, hiše so si podobne, tudi ceste vodijo na vse konce sveta, se oddaljujejo, a se ničemu ne približajo. Zrak je v prostorih, kjer se junaki nahajajo, zatohel, vlažen in gost, kot bi se vanj naselila krivda in zlo sveta. V močvirnati, vlažni in neprodorni pokrajini, kjer se nikoli ne zdani, je človeška eksistenca zaprta v sklenjen krog tesnobe in stiske. Vse se pogreza, nič ni trdno, nič ni odprto. Subjekt se počuti omejenega in zato nemočnega. Prostor jih spreminja v ujetnike — v pravem ali prenesenem pomenu besede. Nasprotno zaprti pokrajini pa daje prostrana občutek odprtosti, nakazuje več različnih izhodov, rešitev, omogoča spreminjanje in vselej novo upanje.

Dogajalni prostor je zaradi vseprisotnosti oblasti nadresničen. Blodnja — bodisi iz vasi do gradu, z banke do sodišča, iz točilnice do jezera, iz kraja v kraj ali iz tujine v rodni kraj — je vnovični dokaz junakove nemoči in je hkrati edini možni odziv junaka na nesmiselni svet. Kljub premagovanju razdalj je to le stopicanje na mestu, kajti kamorkoli junak zbeži, se vselej znova ujame v enake zanke. Ali kot pravi Franz Kafka v Mali basni: »Če tečeš neprenehoma naprej, čofotaš dalje v mlačnem zraku, z rokami ob strani kot plavutmi / ...!«.⁹

4 Sklep

Posebnost kafkovskega romanesknega sveta kažejo romaneskni junaki. V vseh treh slovenskih romanih pa poleg vzporednic s Kafkovimi junaki najdemo tudi stalnice junaka slovenskega romana. Evgen, Kalman in Johan so pasivni, so žrtve sveta, a vendarle iskalci sreče, v globini prežeti s hrepenenjskostjo. Evgen Maschantzker hrepeni po najdenju lastne identitete, po zapolnitvi raze, ki je metafora za bivanjsko praznino in izgubljeno domovino. Kalman Filijala je najbolj nedejaven, je žrtev nerazumljivega sveta v Zajezju, njegova hrepenenjskost je najbolj implicitna, a vendarle izraža željo po stiku s človekom in odhodom iz Zajezja: »za eno samo besedo, za en sam pogled ali nasmeh, za mimobežen hip, da bi ne zgolj zijalo, ampak bi se zganilo, a čeprav le v obrisu, brez barve, izprano in belo, ali že skoraj tema ... Nič se ni zganilo ob poti« (str. 11–12). Johan Ot je pasiven junak, žrtev v svetu krvave drajne, a najbolj nazorno zaznamovan z dejavnim hrepenenjem po lastni svobodi.

Od kafkovskih junakov se razlikujejo ravno v vztrajnem iskanju sreče. Kafkovski junaki so prav tako iskalci odgovorov, vendarle v svetu, v katerem so se znašli, vse poteka po obrnjeni logiki. Tako npr. Gregorja vznemirja le dejstvo, da bo zamudil službo, ne pa preobrazba; vas je del gradu, a vendarle ločena od gradu; Joseph K. je obsojen, pa obtožnica sploh ne obstaja. Njihov svet je nedokončan, skrivnosten in nepojasnen. Tudi bralci smo na milost in nemilost izročeni samemu besedilu, ničesar ne moremo sklepati mimo tistega, kar je izrečeno, smo ujetniki besed. V romanesknem svetu slovenskih romanov pa je vse razumljivo, pojasnjeno (odstopa le Stari pil). Kljub pasivnosti junak ni postavljen v svet, da bi v njem le preprosto bival, marveč vanj lahko posega, seveda zgolj na način trpnega kljubovanja. Avtor se giblje na isti ravnini kot njegovi junaki, vendar se dvigne nad njih, s tem pa je tudi bralec osvobojen. Lahko sklepa, domneva, ni ujetnik besed.

⁹ Kafka, Franz (1993). Ljubljana: Karantanija.

Alenka Kepić Mohar

UDK 821.163.6.091"1986/1997":821.112.2.091 Kafka F.

SUMMARY

THREE KAFKIAN ROMANESQUE WORLDS: COMPARISON BETWEEN THE NOVELS *GALJOT* BY DRAGO JANČAR, *RAZA* BY FERİ LAINŠČEK AND *STARI PIL* BY VLADO ŽABOT, AND KAFKA'S NOVELS *THE TRIAL* AND *THE CASTLE* AND HIS STORY *METAMORPHOSIS*

A comparison of the romanesque world in the novels *Stari pil*, *Galjot* and *Raza* and Kafka's late works *The Trial*, *The Castle* and *Metamorphosis* reveals features that link these novels on three levels, viz. those of the romanesque main character, the atmosphere and the composition. The most interesting of the three is the comparison of the romanesque main character, which is also in the focus of the present article. Common to all romanesque figures is their existential void. An additional characteristic shared by the literary figures in the Slovene texts is one that continues through all the periods of the Slovene novel: despite their existential uncertainty, they are languishing, passive and always in pursuit of happiness.

The characters' uncertain identity is signalled already by their names, which are either reduced to the initial letter

(Kafka), a dubious, only fictional identification of possibly unreal literary characters (Žabot) or easy to mistake for another (Lainšček and Jančar). Heroes become non-heroes, having lost all ability to act and with it the power at least to try and make some effort to change the world. Their hopeless situation makes any action absurd; the only reasonable thing to do is to wait, to vegetate. In the relation between the public and the private, all the characters experience feelings of foreignness, guilt, being watched, and being helpless in their fight against powers that be. Relations among people are estranged, even the most intimate relation between a man and a woman is dehumanised and objectified. Making love is like animals' copulation, in all these texts the domain of the intimate is public, frequently associated with filth, which implies evil and a Kafkian unbearableness of the world.

Sedemdeset let bibliografa Jožeta Munde

Ob jubilejih radi obujamo spomine in tako se tudi v meni utrinja spomin na prva leta študija na ljubljanski slavistiki. Jože je bil nekaj let pred menoj, tako da ga je bilo treba gledati kot avtoriteto, ki se dobro spozna na navade in posebnosti študirajočih slavistov in slavističnega okolja. Pri mlajših je zbujal pozornost s svojo resnostjo, védenjem in ne prepogostimi, a premišljenimi izjavami. Dobro se spominjam, kako imenitna se mi je zdela raziskovalna »akcija« — ki jo je prof. M. Boršnik zaupala Jožetu, Rudolfu Kodeli in Niku Ruplu — namreč izdelava bibliografskega kazala Ljubljanskega zvona. Jožeta sem potem nekajkrat srečal na hodniku bodisi z listki v roki ali kar s škatlo, polno izpisov. Večkrat je hodil okrog zamišljen in zdelo se mi je, da premišljuje pomembne reči. Na vsak način je delo te trojice zbuvalo radovednost in obenem spoštovanje, saj ni bila majhna reč uživati profesorično zaupanje in se lotiti tako zanimivega in odgovornega dela. Naj povem še to, da je bil Jože po svojem obnašanju in drži domala povsem tak, kot smo ga kolegi videli pozneje in ga še dandanes: tih, redkobeseden, nevsiljiv, vedno v delu in premišljevanju, obenem pa ljubezniv sogovornik, pripravljen pomagati z nasveti in znanjem, strpen poslušalec, preudaren pri oblikovanju svojega mnenja.

Življenjepisni podatki o Jožetu Mundi (od rojstva 10. februarja 1930 do danes) so pregledno zbrani v leksikonu *CZ Slovenska književnost* (1996), zato jih ne bom ponavljal. Zagotovo je res, da se je že zelo zgodaj »okužil« z bibliografijo (ena pomembnih spodbud je bilo prav gotovo bibliografsko kazalo LZ) in temu delu je posvetil vse svoje življenjske moči. Odveč bi bilo razpravljati, komu pripada v večji meri: slavistom ali knjižničarjem (zagotovo obojim). Čeprav je bil zaradi poklicnega dela večkrat bliže knjižničarjem, dobro vem, da je ostal po duši slavist. Sicer pa, ali nam niso slavistom njegove bibliografije potrebne kot vsakdanji kruh?

Dve njegovi pglavitni službovanji — vodenje bibliografskega oddelka v NUK in urejanje Slovenskega biografskega leksikona — sta pustili neizbrisni pečat in prispevali izjemno pomemben delež k slovenski bibliografiji in leksikografiji. Njegovo pripravljanje (z ekipo sodelavcev) in urejanje *Slovenske bibliografije* za leta 1967–1975 je zaokrožilo pomembno fazo v razvoju nacionalne bibliografije, urejanje zadnjih zvezkov (13.–15. in *Osebnostno kazalo*) *Slovenskega biografskega leksikona* pa je spopolnilo eno naših najpomembnejših nacionalno afirmativnih strokovno-znanstvenih edicij.

Pri vsem tem delu se je Jože Munda oblikoval in brusil, izpopolnjeval svoje metode dela in utrjeval strokovna načela, ki jih je uresničeval v zaupanih mu projektih. Naš jubilar je nenehno rasel v bibliografski stroki in kot literarni zgodovinar tudi ob množici del, ki so nastajala ob ukvarjanju z navedenimi publikacijami. Govorimo lahko o obsežnem opusu, ki priča o njegovi delavnosti, strokovnih ambicijah ter pomeni dragocen prispevek k bibliografski stroki in vsakdanji bibliografski praksi.

Najobsežnejša so Mundova bibliografska kazala in bibliografije založb, naj jih nekaj omenim: *Bibliografsko kazalo Ljubljanskega zvona* (1962), bibliografije Slovenske matice (1964, 1984), Državne založbe Slovenije (I–V, 1965–1985) in Cankarjeve založbe (I–III, 1975–1985), *Gore v besedi, podobi in glasbi* (1965, sestavljen poglavje *V besedi*), *Bibliografija slovenskega marksističnega tiska* (1969), bibliografski kazali Slavistične revije (1977) in *Ježika in slovstva* (1985), *Miniaturna knjiga* (1984). Gre

za bibliografske sklope, ki so zahtevali pregled in opis izjemno obsežnega gradiva ter domiselno ureditev. Te bibliografije se odlikujejo po zanesljivosti, vseobsežnosti, sistematičnosti in po ustreznih bibliografskih prijemih. Naslednje področje, ki je zahtevalo veliko časa, strokovnega znanja in potrpežljivega zbiranja, so osebne bibliografije, bodisi da gre za monografske predstavitve ali krajše pregledne, ki zajemajo samo del posameznikove ustvarjalnosti. Med prve spadajo bibliografije Bratka Krefta (1961), Cvetka Golarja (1963), Toneta Seliškarja (1964), Mateja Bora (1966), Iva Grahorja (1968), Vladimira Bartola (1976), Borisa Paternuja (1986), Franceta Bernika (1987, 1997), v drugo skupino pa množica bibliografskih pregledov slovenskih prevodov nobelovcev (prim. tudi *Leksikon nobelovcev* in poglavje *Nobelovci v Nobelovcih*, 1986) in bibliografski zaris drugih pisateljev.

Ni mogoče mimo Mundovih prispevkov v *Bibliografiji rasprava i dela iz slovenske i indoevropske filologije* za obdobje 1962–1977, ki je izhajala v Južnoslovenskem filologu, nadalje v delu *Oktobarska socialistička revolucija* (1967) itn. Naj omenimo tudi bibliografije bibliografij za obdobje 1964–1979 (obj. v Knjižnici). Ob člankih (in številnih ocenah bibliografij drugih avtorjev), ki se ukvarjajo s problematiko bibliografske stroke, je objavil samostojno publikacijo *Knjiga* (1983, 22. zv. Literarnega leksikona), v kateri je na lapidaren način opredelil posamezne sestavine in značilnosti knjige oz. bibliotekarstva ter razložil najpomembnejše bibliografske pojme. Delo je postalo nepogrešljiv priročnik tako za bralce nasploh kot tudi za študente.

Naš jubilarant ima viden delež tudi na področju leksikografije, saj je z mnogimi svojimi prispevki (tu nastopi kot literarni zgodovinar) sodeloval v Enciklopediji Jugoslavije (prav tako v slovenski izdaji), Leksikonu pisaca Jugoslavije, v Slovenskem biografskem leksikonu in Enciklopediji Slovenije. Na literarnozgodovinsko področje spadajo tudi sestavki *Cankarjeva pisma Kraigherju* (SR, 1969), *Cankarjeva črtica »Pokojne duše«* (Sd, 1976), *Juš Kozak in »Slovenske poti«* (Razprave SAZU, II. r., 1989) itn. Izjemno pomembno je Mundovo delo pri Cankarjevih *Zbranih delih*, saj je uredil in z opombami oskrbel zadnjih pet zvezkov (26.–30. knj.: *Pisma I–V*), zlasti pa je dragoceno njegovo urejanje (z opombami) *Zbranega dela* Juša Kozaka (doslej je izšlo 11 zvezkov, 1988–1999). Mundove opombe k ZD jasno razodevajo njegov literarnozgodovinski posluš, obsežno poznavanje literarnih, kulturnih in družbenih razmer, v katerih je pisatelj živel, nadalje je pisatelj živela, za literarnozgodovinsko kombinatoriko, za branje in razumevanje virov ter ne nazadnje razgledanost po stilno-nazorskih in literarnorazvojnih značilnostih obravnavanega časa.

Končno je treba omeniti tudi jubilarantovo pedagoško delo: na Pedagoški akademiji (danes fakulteti) v Ljubljani je več kot deset let poučeval bibliografijo; predmet je strokovno utemeljil, pri študentih zbudil zanimanje zanj in si pridobil sloves odličnega strokovnjaka ter uspešnega pedagoga.

Naj ob koncu tega jubilejnega sestavka strnem pomen dela in prizadevanj slavista in bibliografa Jožeta Munde. Brez pomislekov si upam zapisati, da je njegovo ime vklesano na koncu razvojne črte Simonič — Šlebinger — Logar — Bulovec — Munda. S svojim bibliografskim delom je nadaljeval, utrdil in izpopolnil sistem in značilnosti slovenske bibliografije, ki si je ustvarila svojo lastno podobo z originalnimi potezami. Mislim, da na to ne bi smeli nikoli pozabiti in da bi morali v nadaljnjem razvijanju bibliografskega snovanja na Slovenskem ohraniti zgodovinsko utrjene posebnosti in samosvojost, ki so jih rojevale specifične razmere in bogata tradicija. Razumljivo je, da bomo pri nacionalni bibliografiji spoštovali mednarodno dogovorjene standarde, medtem ko sicer ostaja neomejeno bibliografsko polje, na katerem naj razvijejo svoje bogato rastje in presenečajo s svojo domiselnostjo najrazličnejše bibliografije.

Jubilantu želim — mislim, da lahko v imenu vseh slavistov — še veliko ustvarjalnih let in trdno zdravje.

Gregor Kocijan

Pedagoška fakulteta v Ljubljani

Dve oceni Slovensko-poljskega slovarja

Ker Slovensko-poljski slovar, ki je izšel pri Državni založbi Slovenije pred skoraj štirimi leti, pri nas ni doživel poglobljene strokovne ocene, objavljamo oceni dveh poljskih avtorjev iz revije *Język polski* (1998, št. 1–2 in 1999, št. 1–2). Pri tem naj spomnimo, da je slovar od začetka do konca nastajal v sodelovanju dveh avtorjev — Božene Ostromečke - Frączak, ki je bila od leta 1982 lektorica poljskega jezika na Univerzi v Ljubljani, in Toneta Pretnarja, ki se mu je življenje izteklo leta 1992 nad prvimi korekturami že v celoti postavljenega slovarskega besedila; v nespremenjeni obliki je slovar nato izšel šele štiri leta pozneje.

*

Božena Ostromečka - Frączak, Tone Pretnar: Slovensko-poljski slovar. Słownik słoweńsko-polski, Ljubljana 1996, s. VIII + 635.

1. Slovensko-poljskega slovarja doslej še nismo imeli, zato delo Božene Ostromečke - Frączak in Toneta Pretnarja zapolnjuje bolečo vrzel v našem slovaropisju. Tako zdaj že imamo slovarje skoraj vseh slovanskih jezikov (razen dolnjelužiškega in beloruskega).

2. Slovenski jezik ima posebno mesto v družini slovanskih jezikov. Je najbolj na zahod potisnjen južnoslovanski jezik, ki se na eni strani veže na severna narečja srbsko-hrvaškega jezika, na drugi pa na južno območje zahodnoslovanskega jezikovnega prostora.

Začetki današnjega slovenskega knjižnega jezika segajo v sredino 16. st. Njegov nastanek je spodbudila reformacija. Prvi spomeniki slovenskega jezika (t. i. Brižinski spomeniki) iz 10. st., ki se sicer navezujejo na starejšo starocerkvenoslovansko izročilo na ozemlju slovenščine, so izjemen primer, saj med 11. in 15. st. v deželi, ki je bila pod močnimi germanskimi in latinskimi vplivi, skoraj ne srečamo zapisov v maternem jeziku. Tako kot drugod je tudi tukaj šele reformacija za svoje propagandne namene uporabila narodni jezik, razumljiv celotni družbeni skupnosti. Tvorec knjižnega jezika je bil Primož Trubar, zagovornik luteranstva, ki je prvi pisal po slovensko. Trubarjev jezik se opira na njegovo domače dolnjsko narečje. Knjižna slovenščina se je nato oblikovala in izčiščevala pri drugih protestantskih pisateljih 16. st. Omeniti je treba predvsem Sebastijana Krelja, ki je izmed vseh pisal verjetno najčistejši jezik (prevod Postile, 1567), Jurija Dalmatina (prevod Biblije, 1584) in Adama Bohoriča, avtorja prve slovenske slovnice (1584).

3. Današnji slovenski knjižni jezik se je razvijal nekaj stoletij. Zato so v njem združene nekatere starejše značilnosti (iz 16. st.) in nove, žive, ne le iz enega osrednjega, to je dolnjskega narečja,

čprav je teh največ, ampak tudi iz drugih narečij, predvsem iz govorov Gorenjske (kjer leži prestolnica Slovenije, Ljubljana). Če k temu dodamo še vpliv stare cerkvene slovanščine in drugih slovanskih jezikov, zlasti srbohrvaškega, pa tudi močan vpliv romanskega in germanskega sosedstva, bomo dobili popolno sliko današnje knjižne slovenščine.

4. Kot se lahko poučimo v Uvodu, segajo poljsko-slovenski kulturni stiki v konec 18. st. Skoraj 120 let je minilo od izida prve poljske knjige, prevedene v slovenščino. Leta 1977 je izšel prvi poljsko-slovenski slovar Franceta Vodnika, ki je v pomoč »slovenskim prevajalcem poljskega leposlovja in strokovne literature ter vsem tistim Slovincem, ki jim je poljščina potrebna pri poklicnem delu ali v osebnem življenju«. Pred nekaj desetletji je izšel tudi učbenik slovenskega jezika za Poljake, ki sta ga napisala Tone Pretnar in Emil Tokarz.

5. Sestavljalca slovarja sta v poljski in slovenski slavistični vedi dobro znana. Božena Ostromęcka - Frączak je profesorica na Univerzi v Lodžu, s katero je povezana že več kot trideset let. Izšla je iz šole pokojnega prof. Witolda Śmiecha. Med svojim desetletnim delom na Univerzi v Ljubljani si je pridobila poglobljeno znanje slovenskega jezika. Sedaj piše študijo o vprašanih dvojezične leksikografije, ki bo temeljila na gradivu obravnavanega slovarja.

Poudariti je treba, da je Božena Ostromęcka - Frączak začela sestavljati slovar sama in ga sama tudi končala. Posvetila mu je deset let svojega življenja. Bilo je dobro, da se ji je k sodelovanju posrečilo pritegniti dr. Toneta Pretnarja.

Dr. Tone Pretnar — pomemben slavist, poznavalec slovanskega verza, odličen prevajalec poljske poezije. Zaljubljen je bil v Poljsko in poljski jezik. Obvladal ga je mojstrsko in vsestransko. Dolga leta je bil lektor slovenskega jezika in predavatelj slovenske književnosti na Jagelonski univerzi (nazadnje na Šlezijski univerzi). Žal je prezgodnja smrt (16. novembra 1992) prekinila njegov znanstveni razvoj. Prekinila je tudi njegovo delo pri Slovensko-poljskem slovarju. Tako je Božena Ostromęcka - Frączak morala slovar dokončati sama.

6. Kdor se je doslej zanimal za slovenski jezik, je imel na voljo dva velika temeljna slovarja (razen seveda več dvojezičnih slovarjev, npr. slovensko-srbohrvaškega, slovensko-angleškega, slovensko-nemškega). Novi Slovar slovenskega knjižnega jezika (I-V, Ljubljana 1970–1991) prinaša celovito podobo besedišča današnjega slovenskega knjižnega jezika. Gre za strogo znanstveni enojezični slovar, ki v slovenščini pojasnjuje posamezne besede, zato ga tujec s težavo uporablja. Prav zato se pogosto uporablja drugi veliki slovar, tj. Slovensko-nemški slovar Maksa Pleteršnika (I-II, Ljubljana, 1894–1895). Pri tem radi pozabljamo, da gre pravzaprav za tezavrus slovenskega jezika, ki zajema tako novejša besedišča (19. st.) iz različnih, ne zmeraj zanesljivih virov, kot tudi staro iz davnih obdobij ter narečno. Ta slovar je treba uporabljati premišljeno, uporabo pa olajšujejo krajšave, katerih pomenske reference so navedene v uvodu. Tako npr. beseda *věk* danes v slovenščini in poljščini pomeni 'wiek' (časovno razdobje, starost, življenje). Pri Pleteršniku pa je poleg tega pomena naveden tudi — in predvsem — prastar, praslovanski pomen 'moč', izpričan pri pisateljih iz 16. st., pa tudi v davnih narečjih (psl. *věkt*, prim. lit. *viėkas* 'moč, življenjska moč, življenje').

7. Slovar obsega okrog 40000 besed. Zajema temeljno besedišče slovenskega jezika. Izbor gesel, ki se ravna po jezikovnem čutu, je ustrezen. Narečne besede v njem upravičeno niso upoštevane. Omejena je raba arhaizmov in strokovnega izrazja.

Temeljna poteza slovarja je vsestranska, prodorna oznaka slovenske besede in njenega poljskega ustreznika. Pri tem se vidi, da sta sestavljalca posebej skrbela za to, da bi besedo postavila na ustrezno mesto v slovenskem in poljskem leksikalnem sistemu.

Zmeraj je naveden slovenski naglas, kar je pravilno, saj ima slovenščina premični, svobodni in tonemski naglas. Naglas pomembno vpliva ne le na kvantiteto, temveč tudi na barvo samoglasnikov.

V slovarju je uporabljen bogat sistem označevalnikov, tako za slovenskim geslom kot tudi za njegovim poljskim ustreznikom. Za samostalniki sta po potrebi navedena spol in edninska rodilniška končnica. Spol je označen v obeh jezikih, če se slovenski in poljski samostalnik v tem pogledu razlikujeta.

Pri glagolih je zmeraj pripisan vid, če je potrebno, pa tudi sedanjiška končnica za prvo osebo ednine. Posamezni pomeni so ločeni z arabskimi številkami. Posebej je treba poudariti bogato frazeologijo, s katero je ponazorjen navedeni pomen.

Pomemben avtorski dosežek je ločevanje temeljnega besedišča od slogovno zaznamovanega. Tako so pri arhaičnih, pogovornih ali knjižnih besedah kazalke, ki vodijo k temeljnih besedam, npr. arhaično *báčva* 'beczka' k *sód*; knjižno *vígred* 'wiosna' k *pomlad*; *pogovorno žnidar* h *krojác*.

8. Tu pa je nekaj primerov, ki naj ponazorijo pogosto arhaičnost kot posebnost slovenskega besedišča:

bôžič božíca 'Bože Narodzenie' (prim. stolj. v Bogorodici *Božyc* 'božji sin', psl. zah. in juž. nar. *božitj* 'božji sin');

dêbel -éla 1. 'gruby, tęgi, tłusty': *debel* človek 'gruby człowiek', *debel* prašič 'tłusty prosiak'; 2. 'gruby': *debela* knjiga 'gruba książka', *debel* glas 'gruby głos'; 3. 'duży, wielki': *debele* solze 'wielkie lzy'; prim. tudi *debeli* četrtek 'tłusty czwartek' (nar. psl. jslov. in vzhsl. *debel*);

dêž -jà 'deszcz': priti z *dêžja* pod kap 'wpaść z deszczu pod rynne' (psl. *dżdźb*, stolj. *deszcz dżdża*);

dêžêla 1. 'kraj, kraina, stronna': rodna *dêžela* 'kraj rodzinny'; 2. 'prowincja'; 3. 'wies': živeti na *dêželi* 'mieszkać na wsi' (praslovanski izvor negotov, gl. Słownik prasłowiański V, 63, *dážalb*);

in 1. 'i': kruh *in* sol 'chleb i sól'; 2. 'a': mlad, *in* tako pokvarjen 'młody a taki zepsuty' (starosl. *inu*, *ino*, *in* 'i');

krív 1. 'krzywy': *krive noge* 'krzywe nogi'; 2. 'kręty': hoditi po *krivih* poteh 'chodźić krętymi drogami'; 3. 'winny, winien': čutiti se *krivega* 'czuć się winny'; *kriva* prisega 'krzywoprzysięstwo' (psl. *kriv*);

kruh krúha 'chleb' (psl. *kruh* 'część ułamana, ułomek, kawałek np. chleba', o razvoju pomena 'chleb' glej. F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, III. z., s. 165);

ledvíca 'nerka' (stolj. 15.-16. st. *lędźwica*, *lędwica* (z istim pomenom), prvotno pomanjševalnica od psl. *lędva*, *lędvija* 'lędźwie; nerka'), prim. sln. sopomenko *obíst* 'ledvica', nar. psl. *ob-istuje* : *isto -esa* pl., že stsl. *istesa* 'ledvice'.

máti -ere 'matka', stara *máti* 'babcia' (stolj. *mac*, izjemoma *maci*, psl. *mati matere*);

otròk -òka 'dziecko' (prim. stolj. *otrok* 'młodzieniec; sluga', stsl. *otrok* 'otrok, fant; sluga', že psl. *otrok*);

pót -í f. 'droga' (knjižno m.), prim. stolj. 15. st. *pać* 'wędrówka, podróż', stsl. *pōt* m. 'droga', že psl. *pōt* m.;

pròst pròsta 1. 'wolny': *prosti* čas 'wolny czas'; 2. 'zwolniony, uwolniony': biti *prost* davkov 'być zwolniony z podatków'; 3. arh. 'prosty, zwykły, zwyczajny'; 4. arh. 'prostaki' (psl. *prost*, glede temeljnih slovenskih pomenov prim. stolj. *prościć* 'wyswobadzać, wybawiać', A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, s. 439);

resníca 1. 'prawda'; 2. 'rzeczywistość'; prislov *rés* 'prawda, rzeczywistość' (prim. stsl. v Sinajskem psalterju *rěsnota* 'prawda', podstava je psl. nar. pridevnik *rěsn* 'prawdziwy', slovensko *résen* 'poważny', pri Pleteršniku rezijansko *risno* 'naprawdę'); v pomenu 'prawda' tudi arh. *ístina* (psl. *istina*, o stolj. *iścina* gl. F. Sławski, n. d. 1. zv., s. 472);

rešiti 1. 'uratować, ocalić'; 2. 'uwolnić, oswobodzić'; 3. 'wybawić, zbawić, wyzwolić'; 4. 'rozwiązać'; 5. 'rozpatrzyć' (psl. *rěšiti*, stpolj. l. 1500: *roz-rzeszyć* ali *rozwiązać*, stcsl. *rěšiti* 'rozwiązać', polj. kaš. nar. *řešec* 'wiązać');

rok 'termin': ta *rok* je prekratek 'ten termin jest za krótki' (stpolj. *rok* 'ts.', danes samo *roki* sądowe, psl. *rok*); v pomenu 'annus' slovensko *léto*: *nowo leto* 'Nowy Rok');

sijati sijem 'świecić, błyszczyć się': sonce *sije* 'słońce świeci', okna *so sijala* v soncu 'okna błyszczaly się w słońcu' (prim. stcsl. *sijati*, *sijati* (z istim pomenom), že nar. psl. *sijati*);

túj 1. 'obcy': *tuj* človek 'obcy człowiek'; 2. 'cudzy'; 3. 'zagraniczny': *na tujem* 'na obczyźnie (natančna ustreznica: stcsl. *tuždb*, prim. polj. *cudzy*, gl. F. Sławski, n. d., zv. 1, s. 109);

véka 'powieka' (že stcsl. *věko* /z istim pomenom/ v Sinajskem psalterju, prim. polj. *po-wieka*);

veléti -im 1. 'kazać, rozkazać, przykazać'; 2. 'powiedzieć' (stcsl. *velěti* 'rozkazać; chcieć, wyrażać wolę', nar. psl. *velěti*);

velík -ika 'wielki, duży': *veliki* teden 'Wielki Tydzień', *velika* noč 'Wielkanoc', *veliki* traven 'maj' (stpolj. do 16. st. *wieliki*, v 16. st. prevlada okrajšana oblika *wielki*, psl. *velik*);

vèn prislov 'na zewnątrz': iti *ven* 'wyjść'; *ven!* 'wyjdz(cie)!' (prim. stpolj. *wen* 'poza wewnątrz, na zewnątrz, na dwór', psl. *vъnъ*);

zájtrk 'śniadanie', pri Pleteršniku tudi še prvotno *zâjutrek* /z istim pomenom/: *jútro* 'poranek' (prim. stpolj. v Biblii królowej Zofii *zajutrek* 'wczesna pora dnia, ranek').

9. Kričnih pripomb ni veliko. Pod geslom *túj* 'obcy; cudzy' najdemo zanimivo zvezo: tujeja *nočemo*, svojega ne damo 'cudzego nie chcemy, svojego nie damy'. Toda v slovarju oblika *nočemo* ni pojasnjena. Vendar je pod geslom *hotěti* 'chcieć' spet fraza: hočeš, *nočeš*, moraš 'czy chcesz, czy nie chcesz, musisz'. Pri tem nas rešuje Pleteršnikov slovar. V njem imamo pod *hotati* zanikano obliko *ne hoteti*, sedanji čas *nečem* : *nočem* 'nie chcieć'. Tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika navaja slogovne različice *nočem* : *nečem* : *čem*, *hotěti*. Oblika *nočem* je seveda nastala pod vplivom temeljne *hočem*, prim. zg. zvezo hočeš, *nočeš*, moraš. V slovarju bi zato pričakovali opozorilo glede te zanimive oblike.

10. V slovenščini so se ohranili sledovi psl. nar. glagola *gręsti grędę* 'iść, nadchodzić' v sedanjski obliki *grēm* : *grém*. Tako imamo poleg nedoločnika *iti* 'iść' tudi sedanjik *grēm* : *grém*: otroci *grędo* v šolo 'dzieci idą do szkoły'. Torej bi bila spet primerna kakšna kazalka pri *grēm*, *grędo*.

11. Temeljni besedni zaklad je v slovarju vzorno zajet. Opazil sem le pomanjkanje zanimivega pridevnika *věl*: *věl véla* 'wiotki' (Slovar slovenskega knjižnega jezika: 'ki je zaradi pomanjkanja vode, sokov izgubil trdnost, napetost, gladkost'). Besedo najdemo tudi v Vodnikovem Poljsko-slovenskem slovarju.

12. Slovensko-poljski slovar Božene Ostromęcke - Faćzak in Toneta Pretnarja je vzorno delo. Vidi se, da sta ga avtorja pisala z ljubeznijo do obeh jezikov — slovenskega in poljskega. Nedvomno bo koristil širjenju in poglobljanju kulturnih, znanstvenih in gospodarskih stikov med Slovenijo in Poljsko.

Franciszek Sławski
Krakow

Božena Ostromečka - Frączak, Tone Pretnar: Slovensko-poljski slovar/Słownik słoweńsko-polski, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1996, s. VIII + 635.

Brzkone se ne bomo motili, če rečemo, da se je z nastankom suverene slovenske države povečal tudi ugled slovenskega jezika, ki je dobil položaj uradnega jezika nove države. Sicer je res, da je imela slovenščina formalno enak položaj že kot ena izmed zveznih republik Jugoslavije, toda »jugoslovanski« jeziki, ki se v mednarodnih odnosih predstavljali federativno državo, je bil vendarle jezik, ki se je do nedavnega imenoval srbohrvaški. Jugoslavistika kot samostojna študijska smer je na tujih univerzah dejansko pomenila isto kot srbohrvatistika, slovenščina pa se je morala (podobno kot makedonščina) zadovoljiti s skromnim lektoratom. Zaradi tega so se naši slovenisti večinoma prekvalificirali iz srbohrvatistov (pretežno kot samouki). V trenutku, ko si je Republika Slovenija pridobila popolno neodvisnost, so za slovenistiko nastopili ugodnejši časi. Na Poljskem je študij samostojne slovenistike prva razpisala Šlezajska (1991), nato pa še Varšavska univerza (1993). V letu 1996 so predavalnice šlezajske univerze zapustili prvi diplomanti slovenske filologije.

Politični in trgovinski stiki med Poljsko in Slovenijo se dobro razvijajo, kar dokazujejo obojestranski obiski na najvišji ravni, pa tudi reklame za farmacevtske izdelke tovarne Lek na poljski televiziji. Proces obojestranskega spoznavanja in zbliževanja pa je Slovencem in Poljakom vendarle oteževalo dejstvo, da doslej ni bilo slovensko-poljskega slovarja. Obstajal je le Poljsko-slovenski slovar Franceta Vodnika, ki je izšel pred skoraj dvajsetimi leti.¹ Zapolnjevanja te slovaropisne vrzeli sta se lotila s slovenske strani Tone Pretnar, s poljske pa Božena Ostromečka - Frączak.²

Za uvod nekaj besed o avtorjih. Tone Pretnar, ki ni doživel izida svojega dela (umrl je l. 1992), je bil literarni zgodovinar, pesnik in pomemben prevajalec iz poljske književnosti, predvsem poezije — od Kochanowskega do Miłosza. Več let je delal kot lektor slovenskega jezika na poljskih univerzah v Varšavi, Krakovu in Katovicah. Njegova jezikovna kompetenca je bila izjemna: po potrebi je sproti pisal verze v poljščini in to spretnost uporabljal predvsem pri skladanju posvetil in sestavljanju humorističnih priložnostnih pesmi. Božena Ostromečka - Frączak ima prav tako bogate izkušnje v poučevanju jezika, saj je bila lektorica za poljščino na Univerzi v Ljubljani. Oba avtorja sta imela glede na visoko strokovno raven na svojih področjih, nenehno preverjano s poučevalno prakso, vse pristojnosti tudi za uresničitev ustreznega slovaropisnega načrta. Slovensko-poljski in obenem literarno-jezikoslovni duet naj bi zagotavljal objektivnost pri izbiri jezikovnega gradiva in njegovi slovarski oznaki.

Slovar B. Ostromečke - Frączak in T. Pretnarja je zavestno nadaljevanje in dopolnitev slovarskega dela Franceta Vodnika. Avtorja sta pri svojem delu uporabljala tudi veliki slovar slovenskega jezika, obsegajoč v celoti nekaj nad 107000 gesel, ki pa je v tistem času prišel do besed na *Pren*.³

¹ France Vodnik (1977). Poljsko-slovenski slovar/Słownik polsko-słoweński. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1246 str.

² Načela in zasnovi slovarja sta predstavila v posebni publikaciji: B. Ostromečka - Frączak, T. Pretnar (1986). Slovensko-poljski slovar. Poskusni snopič (A-Č)/ Słownik słoweńsko-polski. Zeszyt próbny (A-Č). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 73 str.

³ Slovar slovenskega knjižnega jezika I-V (1970-1997). Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Po obsegu spada novi slovar med srednje in šteje ok. 40000 gesel, torej je glede na obseg besedišča podoben zasnovi Vodnikovega slovarja (obsegajočega ok. 43000 gesel), vendar so prav v razmerju do njega upoštevane nekatere spremembe, ki temeljijo predvsem na izpuščanju besed z nizko frekvenco v današnji poljščini: arhaizmov in knjižnih besed.⁴ Pripomnimo, da je bil France Vodnik deležen kritike zaradi pretirano širokega upoštevanja tovrstnega besedišča, a če hočemo biti pravični, je treba omeniti, da je gradivo za svoj slovar izpisoval pretežno iz poljske klasične književnosti, ki jo je med Slovenci sam populariziral z lastnimi odličnimi prevodi, ne pa iz drugih slovarskih obdelav.

Sestavljalca obravnavanega slovarja v slovenskem geslu označujeta mesto in vrsto naglasa (ostrivec, krativec, strešica), kar pomeni dolžino samoglasnika (v primeru ostrivca in strešice) in širok izgovor samoglasnikov *e* in *o* (pod krativcem in strešico). Pri samostalnikih navajata spol in rodilniško končnico ednine, mestoma pa tudi celotni končaj edninske rodilniške oblike, če gre za spremenjeno ali razširjeno osnovo. Pridevnike zapisujeta v nezaznamovani obliki, tj. v imenovalniku ednine moškega spola. Edninski imenovalnik ženskega spola pri pridevniku navajata, kadar se zaradi samoglasniške premene spreminja osnova, npr. *áboten -tna* 'glupi, nedorzeczny, niemądry'; *bíster -tra* 'przezroczyści; sprytny, inteligentny; bystry, szybki'. Glagoli so označeni z vidom, v primeru dvojnic ali razlike med sedanjiško in nedoločniško osnovo pa tudi s sedanjiško končnico prve osebe ednine. Slovnični in stilistični označevalniki stojijo takoj za slovenskim geslom. Posamezni pomeni so razporejeni z arabskimi številkami, frazeološke zveze pa so signalizirane s črnim romбом. Temeljno slovarsko besedilo uvajata slovenska abeceda in dvojezični uvod. Na koncu je seznam krajevnih imen, med katerimi srečamo tudi imena manjših, toda zgodovinskih poljskih mest: *Nisa* (Nysa), *Ratibor* (Racibórz), *Sandomir* (Sandomierz).

Avtorja opozarjata na primere, ko se poljski in slovenski leksemi razlikujejo po skladenjskih lastnostih. To velja zlasti za (ne)predložnost sklonov ter za rabo različnih predlogov v podobnih konstrukcijah. Na primer: *brísati tablo z gobo* — wycierać tablicę gąbką (geslo *goba*); *noż za kruh, papier* — nóż do chleba, papieru (geslo *noż*); *bojować się z rąbą ob rami* — walczyć ramię przy ramieniu (geslo *rama*). Poleg tega upoštevata konstrukcije, ki vsebujejo predložne pare, enake ali različne v obeh jezikih, npr. *prevajati iz poljščine v slovenščino* — tłumaczyć z polskiego na sloweński (geslo *iz*); *delati od šestih do dwę* — pracować od szóstej do drugiej (geslo *od*), *od pet do glave* — od stóp do głów (geslo *peta*). Navajata frazeološke zveze, tako tiste, ki imajo dobesedne poljske ustreznike, kot tiste, ki so idiomi slovenskega jezika. Npr.: *imeti kačo v żepu* — mieć węża w kieszeni (geslo *kača*); *vzeti nogę na ramię* — wziąć nogę za pas (geslo *rama*), *kakršen pozdrav, takšen odzdrav* — jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie (geslo *odzdrav*). V slovarju ne manjka ustaljenih zvez, kot je *pozor, hud pes!* — uwaga, zły pies! (geslo *pozor*), pa celo vojaških povelj: *noż na puško!* — bagnet na broń! (geslo *noż*). Posebna gesla imajo svojilni pridevniki, nastopajoči le v frazeologijah: *Ahilov, Damoklejev, Pirow* — Achillesowy, Damoklesowy, Pyrrusowy.

Kadar v poljščini ustreznik slovenskega gesla ne obstaja, avtorja uporabljata parafrazo. Njena pogosta uporaba kaže na to, da je v slovenščini npr. veliko več samostalnikov ženskega spola, tvorjenih iz samostalnikov moškega spola, kot v poljščini, npr. *čúvarica, čúvarka* 'stróz'. Vendar se večkrat zgodi, da je opis uporabljen tudi tam, kjer bi bila lahko uporabljena tvorjenka. Tako je npr. 'samica pajaka', ki pojasnjuje pomen gesel *pajčica, pajklja in pajkulja*, preprosto 'pajęczyca'.

Drugo, splošnejše vprašanje pa je uporabljanje ali izpuščanje kvalifikatorjev (predvsem slogovnih) tam, kjer bi morali biti. V geslu *prikupnost*, prevedenem kot 'wdzięk, czar, krasa', je vprašanje, ali lahko besedo 'krasa', ki ima že dolgo zelo omejen obseg rabe v besedilih, navajamo brez kvalifikatorja. Naj pri tem omenim, da je pretirano rabo rodilnika množine te besede v moškem izglasju verzov iz operetnih libretov ironiziral Julian Tuwim že v obdobju med obema vojnama. Tudi raba besede 'czar' v pomenu 'urok' (osebni čar) peša in se pomensko navezuje predvsem na

⁴ O slovarskem delu gl. B. Ostromečka - Frączak (1995/96). Slovensko-poljski slovar (Nekatera vprašanja in rešitve). Jezik in slovstvo XLI, 1995/96, št. 4, str. 199–206.

magične obrede. V geslih *potepenec*, *potepin*, *potepuh*, *potepuška* lahko zbuja zadržke raba besede — in to celo na prvem mestu! — ‘wałęsa’ (poleg ‘włóczęga, włóczki, łazęga’), ki je kot občno ime sploh ne poznam, ampak le kot priimek nekdanjega predsednika. Verjetno ni dobro tujcem sugerirati besed, katerih raba bo dala učinek, ki ni v skladu z namerami uporabnika, kot tudi ne redko rabljenih besed brez kvalifikatorjev, zlasti takrat, kadar imamo na voljo več sinonimov.

Zgodi se tudi, da v razlagi ni uporabljena ravno ustrežna beseda, npr. *pogojni odziv* (geslo *odziv*) je pravzaprav ‘odruch’, ne pa ‘refleks warunkowy’. Res sta besedi pomensko blizu, vendar se v tej zvezi v poljščini navadno uporablja ‘odruch’.

Knjiga je izdana zelo skrbno, tiskarske napake so redke. Nekaj sem jih opazil, pretežno v poljskem stolpcu seznama zemljepisnih imen: Asyz, Chrowacja, Kambodža namesto Asyż, Chorwacja, Kambodża, v slovenskem stolpcu pa *Rtič dobrego upanja* namesto *Rtič dobrega ...* Tujec bo posebej težko odkril napako v geslu *ogenj*. Zveza *dati roko v ogenj* je prevedena kot ‘dać ręką w ogień’ — tu je tiskarska napaka ustrezni tožilnik spremenila v orodnik.

Za sklep lahko ugotovimo, da je delo Božene Ostromečke - Frączak in Toneta Pretnarja zelo pomembna in vredna pridobitev ne le zaradi pionirskega značaja, temveč tudi glede na bogastvo jezikovne informacije in vestno obdelavo. Gotovo bo novi slovar ob Vodnikovem Poljsko-slovenskem slovarju in učbenikih za oba jezika, tj. Rozke Štefanove in Władysława Łaciaka (za Slovence) ter T. Pretnarja in E. Tokarza (za Poljake) dragocena pomoč pri navezovanju in krepitvi medsebojnih stikov.

K povedanemu naj še dodam, da sta po smrti Toneta Pretnarja delo pri slovarju brez poseganja v njegovo zasnovi s slovenske strani nadaljevala dva ljubljanska polonista: Niko Jež in Vlado Nartnik.

Wiktor Jarosław Darasz

Krakov

Prevedel: **Niko Jež**

Zbiranje predlogov za podelitev nagrada Slavističnega društva Slovenije in razglasitev častnih članov

Upravni odbor Slavističnega društva Slovenije obvešča vse svoje člane in strokovno javnost, da do **1. maja 2000 zbira predloge za podelitev nagrad Slavističnega društva Slovenije in za razglasitev častnih članov.**

Na občnem zboru Slavističnega društva Slovenije v Portorožu bomo **razglasili** do tri **častne člane**, ki so posebno zaslužni za razvoj slovenističnih in sorodnih slavističnih strok ter so pomembno prispevali k razvoju našega društva (po tradiciji so častni člani starejši od šestdeset let).

Podelili bomo tudi **nagrade** Slavističnega društva Slovenije.

Pristojnosti društvenih organov in postopki kandidiranja so določeni v društvenih pravilih, ki so objavljena v Jeziku in slovstvu 1997/98, št. 4, str. 175–180, in na domači spletni strani <http://www.neticom.si/kronika>.

Na podlagi sklepa občnega zbora v Murski Soboti se **nagrade** Slavističnega društva Slovenije podeljujejo:

- *za izjemne uspehe pri poučevanju predmeta slovenski jezik in književnost v osnovnih in srednjih šolah;*
- *najbolj uspešnim študentom na dodiplomskem študiju slovenistike in sorodnih slavističnih ved na slovenskih in tujih univerzah;*
- *najbolj uspešnim na podiplomskem študiju slovenistike in sorodnih slavističnih ved.*

Nagrade so iz simbolnega (listina) in materialnega dela (denarna nagrada).

Predlagatelji so lahko člani Slavističnega društva Slovenije, študijske skupine, pokrajinska slavistična društva, sekcije in upravni odbor Slavističnega društva Slovenije, mentorji kandidatov in predstojniki na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani in na slovenističnem oddelku Pedagoške fakultete v Mariboru ter lektorji na tujih univerzah.

Pisni predlog mora vsebovati osebne podatke o kandidatu, opisati njegovo sodelovanje s Slavističnim društvom Slovenije, podatke o predlagatelju in utemeljeno pisno oceno, ki so ji priložena dokazila in priporočila.

Nagrado za izjemne uspehe pri poučevanju predmeta slovenski jezik in književnost v osnovnih in srednjih šolah prejme, kdor si je s svojim delom pridobil nesporen ugled med kolegi, učenci in v strokovni javnosti ter vsaj deset let uči navedeni premet.

Pri dodelitvi nagrad najuspešnejšim študentom na dodiplomskem študiju se upošteva povprečna ocena in trajanje študija. Praviloma prejme eno nagrado študent Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, eno študent na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Pedagoške fakultete v Mariboru, eno pa študent na tujih univerzah, ki ima kot glavno smer vpisan slovenistični predmet oziroma je uspešno pripravil tezo s tega področja. Te nagrade se podeljujejo študentom, ki so uspešno zaključili študij v preteklem študijskem letu.

Nagrade za najuspešnejši podiplomski študij so praviloma štiri — dve za magistrski ali specialistični študij in dve za doktorski študij. Po eno prejmejo kandidati, ki so doštudirali na ustreznih smereh oddelkov na univerzi v Mariboru in Ljubljani. Nagrade se podeljujejo študentom, ki so uspešno zaključili študij v preteklem študijskem letu.

Odločitev upravnega odbora Slavističnega društva Slovenije je dokončna. Upravni odbor Slavističnega društva Slovenije odloči, koliko nagrad bo podelil in kolikšna bo njihova višina v skladu s finančnimi zmogljivostmi društva.

Zoltan Jan

Predsednik Slavističnega društva Slovenije

Vabilo k sodelovanju na slovenskem slavističnem kongresu

*Sodobna slovenska narečna književnost,
Ciril Kosmač in razvoj povojne slovenske proze
Portorož, 5.–7. oktober 2000*

Strokovno javnost obveščamo, da bo letošnji slovenski slavistični kongres (zborovanje Slavističnega društva Slovenije) od 5. do 7. oktobra 2000 v Portorožu. Vabimo vse, ki želijo nastopiti z referatom ali se aktivno vključiti v katero od sekcij, da svoje sodelovanje čim prej najavijo predsedniku Slavističnega društva Slovenije, najkasneje pa do konca aprila, ko pričakujemo tudi izvlečke referatov, ki naj jim bodo dodani zasebni naslovi avtorjev. Prav tako bi čim prej želeli predloge za okroglo mizo ter napovedi predstavitev strokovnih publikacij in raziskovalnih projektov.

Zunanji razlog za pripravo znanstvenega sestanka s prvo temo predstavlja jubilej Cirila Kosmača, enega najpomembnejših ustvarjalcev slovenskega pripovedništva po drugi svetovni vojni. Zadnja

desetletja je bilo opazno šibkejše raziskovanje obdobja, ki mu pripada Ciril Kosmač, zato so zaostajala tudi spoznanja o nastajanju slovenske leposlovne tradicije sredi 20. stoletja. Na obrobju znanstvenega proučevanja je ostajal pomen generacije in literarne formacije, ki ji pripada pisatelj in je po eni strani napovedovala nastop modernističnih smeri, po drugi strani pa pomeni zanimivo stopnjo v razvoju slovenskega povojnega pripovedništva z mnogimi plastmi odzivanja na tedanje aktualne probleme. Razvoj stroke zahteva preverjanje dosedanjih spoznanj, metod in terminologije v okviru tistega proučevanja, ki se je v zadnjih desetletjih v slovenističnih vedah na novo razvilo. Pomembno je tudi, da omogočimo preverjanje svojih dognanj in svojih raziskovalnih konceptov. Soočanja novejših literarnoteoretičnih spoznanj s starejšimi bo verjetno spodbudilo njihovo novo aplikacijo na konkretnem literarnozgodovinskem gradivu. Ob tem ne gre zanemariti tudi dejstva, da srečanje predvideva obravnavo problematike tako z vidika literarnih kot tudi z jezikoslovnih ved, kar smo pri dosedanjih podobnih znanstvenih srečanjih marsikdaj pogrešali.

Druga kongresna tema, *Sodobna slovenska narečna književnost*, se deloma veže na geografsko območje, v katerem bo kongres potekal in za katero je značilno tudi nastajanje intenzivne narečne poezije, ki mu slovenska literarna veda še ni namenila potrebne znanstvenoraziskovalne pozornosti. Dokaj raziskano je tisto anonimno narečno ustvarjanje, ki ga uvrščamo v ljudsko izročilo, manj pozornosti pa je bilo namenjene *avtorskem* ustvarjanju v narečju. Vrsta dokaj uveljavljenih pesnikov in pisateljev je za svoje ustvarjanje izbrala narečje in išče razsežnosti, ki so bistveno drugačne, kot jih poznamo v ljudskem slovstvu. Od referentov pričakujemo evidentiranje teh ustvarjalcev in njihovega ustvarjanja.

Del srečanja bo po ustaljeni tradiciji potekal na dveh *okroglih mizah*. Njihove teme bodo dokončno določene naknadno. Zaenkrat razmišljamo o predstavitvi projektov, ki omogočajo nastajanje zbirke Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev v več kot 200 zvezkih. Pričakujemo še druge, tudi vaše predloge!

Istočasno bomo predstavili tudi *nove slovenistične in sorodne knjižne publikacije*, ki so nastale po lanskem kongresu. Uvajamo tudi novo obliko izmenjave informacij — *predstavitve raziskovalnih projektov s področja slovenistike in sorodnih slavističnih ved*. Tretji dan bo namenjen *poučnim popotovanjem*, ki jih bodo pripravili gostitelji, člani Slavističnega društva Koper.

Po sklepu upravnega odbora Slavističnega društva Slovenije smo tradicionalno poimenovanje tega srečanja spremenili v *slovenski slavistični kongres*, saj imajo naša zborovanja vse bistvene sestavine takšnega srečanja in krivično je, da se po pravilnikih sodelovanje na zborovanju Slavističnega društva Slovenije v merilih za napredovanje v znanstvene, visokošolske in strokovne nazive ne upošteva ustrezno.

Vabimo vse, ki se želijo aktivno vključiti v katero od navedenih sekcij, da ravno tako čim prej prijavijo svoje sodelovanje. Le tako bo mogoče primerno organizirati to vsakoletno srečanje, ki se ga udeležuje od 300 do 650 strokovnjakov, nad štirideset referentov in poročevalcev, pa tudi vrsta uglednih gostov, kolegov iz tujine in zamejstva ...

Zborovanje je namenjeno izmenjavi strokovnih in znanstvenih spoznanj, poleg tega pa tudi prenosu znanstvenih dosežkov na druga strokovna področja in v šolsko prakso.

Zoltan Jan

Predsednik Slavističnega društva Slovenije

Vabilo na občni zbor Slavističnega društva Slovenije

Portorož, 5. oktober 2000, ob 16. uri

Vse članice in člane Slavističnega društva Slovenije obveščamo, da bo letošnji **občni zbor** v Portorožu 5. oktobra 2000 ob 16. uri v dvorani portoroškega avditorija. Vabimo vse, ki jih zanima delo Slavističnega društva Slovenije, da se ga udeležijo, na njem aktivno sodelujejo in pomagajo pri delu, razvoju in izpolnjevanju poslanstva našega društva.

Predsednik Slavističnega društva Slovenije bo predlagal naslednji dnevni red občnega zbora:

1. *otvoritev in izvolitev organov zbora* (delovno predsedstvo, verifikacijska in volilna komisija, zapisnikar, overovatelja zapisnika);
2. *razglasitev častnih članov in podelitev nagrad Slavističnega društva Slovenije;*
3. *poročila o delu in poslovanju;*
4. *razrešitev dosedanjih in volitve novih organov društva;*
5. *razno.*

Letos moramo **izvoliti** novega predsednika (dosedanjemu se po društvenih pravilih ne more podaljšati mandat!), tajnika in blagajnika, člane nadzornega odbora, člane častnega razsodišča, po potrebi pa tudi druge organe (uredništva revij, člane slovenskega slavističnega komiteja itn.).

Razglasili bomo do tri **častne člane**, ki so posebno zaslužni za razvoj slovenističnih in sorodnih slavističnih strok ter so aktivno prispevali k razvoju našega društva (po tradiciji so častni člani starejši od šestdeset let). Podelili bomo tudi **nagrade** Slavističnega društva Slovenije (največ dve za življenjsko delo ter po eno za dodiplomski, magistrski in doktorski študij).

Pristojnosti društvenih organov in postopki kandidiranja so določeni v društvenih pravilih, ki so objavljena v Jeziku in slovstvu 1997/98, št. 4, str. 175–180, ter na domači spletni strani <http://www.neticom.si/kronika>.

Predloge za kandidate vodilnih društvenih funkcij in za lavrate zbiramo do prvega maja (praznik dela).

Vabimo vse članice in člane ter pokrajinska društva, da nam pisno posredujejo svoje predloge in jih tudi primerno utemeljijo.

Zoltan Jan

Predsednik Slavističnega društva Slovenije

Razpis pomoči za objavo znanstvene monografske publikacije

Vse članice in člane Slavističnega društva Slovenije obveščamo, da bo Slavistično društvo Slovenije letos finančno omogočilo objavo dveh znanstvenih monografskih publikacij svojih članov, ki so svoja izvirna znanstvena dela pripravljena objaviti v nastajajoči knjižni zbirki *Študije in razprave Slavističnega društva Slovenije*.

S to zamislijo skuša Slavistično društvo Slovenije pomagati uveljavljajočim se strokovnjakom na našem področju, ki imajo velike težave pri iskanju založnikov.

Upravni odbor je za ta namen odobril 1.000.000 SIT in si pridržal diskrecijsko pravico, če bo predlogov preveč.

Avtor se bo ob sklenitvi pogodbe obvezal, da bo sodeloval pri pripravi publikacije, pomagal pri izbiri tiskarja, opravil korekture in prevzel skrb za distribucijo knjige v okviru svojih možnosti skušal pridobiti dodatna sredstva.

Predsednik Slavističnega društva Slovenije bo z avtorjem sklenil pogodbo, s katero bodo urejene medsebojne pravice in dolžnosti.

Interesenti naj do 30. oktobra 2000 predložijo en izvod rokopisa in pisno oceno dela.

Zoltan Jan

Predsednik Slavističnega društva Slovenije

Jezik in slovstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 3

Metka Kordigel

UDK 372.882:82.08-34

**POUK LITERARNE TEORIJE MALO DRUGAČE ali ZAKAJ
PRAVLJICA V UČNI NAČRT ZA DRUGO TRILETJE**

V priložnem sestavku smo pokazali, na kakšen način je mogoče dosežati s komunikacijskim modelom knjižne vzgoje, ki ga postopoma uvajamo v vse stopnje osnovne šole in v večino oblik srednješolskega izobraževanja, literarnovedne cilje književne vzgoje enako uspešno kot klasični pouk književnosti, in istočasno realizirati tudi njene funkcionalne in vzgojne cilje: sistematično razvijati recepcijsko sposobnost (= sposobnost literarnega branja) ter ohranjati in razvijati naklonjenost do branja leposlovja.

Jezik in slovstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 3

Pavao Tekavčić

UDK 821.163.42.09 Čorak Ž.

**SLOVENIJA V ENEM OD NAJLEPŠIH DEL SODOBNE HRVAŠKE
NENARATIVNE KNJIŽEVNOSTI**

Prispevek govori o prisotnosti Slovenije v najljepši knjigi znane hrvaške umetniške zgodovinarke in književnice Zeljke Čorak, Krhotine: slovenski izvor pomembnega dela avtoričine družine, zemljepisna bližina Gorskega kotarja s Slovenijo, stalni stiki med ljudmi, slovenska književnost in ljudsko izročilo, velika podobnost narečij, slovenizmi v lokalnem govoru.

Jezik in slovstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 3

Alenka Kepic Mohar

UDK 821.163.6.091"1986/1997":821.112.2.091 Kafka F.

TRIJE KAFKOVSKI ROMANESKNI SVETOV

Primerjava treh sodobnih slovenskih romanov *Gaijot* Draga Jančarja, *Raza Ferija Lainščka* in *Siari pil* Vlada Zabota s Kafkovima romanoma *Proces* (1925) in *Grad* (1926) ter novelo *Preobrazba* (1916) kaže zanimive vzporednice in hkrati odlike, ki v junakih slovenskih romanov potrjujejo stalnice slovenskega romana.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 3

Pavao Tekavčić

UDK 821.163.42.09 Čorak Ž.

**SLOVENIA IN ONE OF THE MOST BEAUTIFUL TEXTS OF
CONTEMPORARY CROATIAN NON-NARRATIVE LITERATURE**

The paper discusses the presence of Slovenia in the most beautiful book of the prominent Croatian art historian and writer Željka Corak, *Krhotine*: the Slovene origin of a significant part of the writer's family, the geographic vicinity of Gornski kotar to Slovenia, constant contacts among people, Slovene literature and folk tradition, a great similarity of dialects, Slovene words in the local dialect.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 3

Merka Kordigel

UDK 372.882:82.08-34

**A DIFFERENT APPROACH TO TEACHING LITERATURE, OR
WHAT IS THE FAIRYTALE DOING IN THE SECOND
TRIENNIMUM CURRICULUM?**

The paper describes how the communicative model of literary education, which is being gradually introduced at all primary school levels and most secondary school levels, is equally successful in achieving literary studies aims as the traditional approach, while at the same time also pursuing its functional and educational objectives: to systematically develop the receptive ability (i.e. the ability of literary reading) and to maintain and develop students' interest for reading literature.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 3

Alenka Kepić Mohar

UDK 821.163.6.091"1986/1997":821.112.2.091 Kafka F.

**THREE KAFKIAN ROMANESQUE WORLDS: COMPARISON
BETWEEN THE NOVELS *GALLOT* BY DRAGO JANČAR, *FAZA*
BY FERİ LAINIŠČEK AND *STARİ PIL* BY VLADO ŽABOT, AND
KAFKA'S NOVELS *THE TRIAL* AND *THE CASTLE* AND HIS
STORY *METAMORPHOSIS***

A comparison of three contemporary Slovene novels — *Galjot* by Drago Jančar, *Raza* by Feri Lainšček and *Start pil* by Vlado Žabot — with Kafka's novels *The Trial* and *The Castle* and his story *Metamorphosis* reveals interesting parallels, but also some departures in the depiction of the main characters in the Slovene texts, which are a continuation of certain enduring characteristics of the Slovene novel.